

ПОРОДИ

GRAS CATARATIS

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ЖУРНАЛ

III АBRIL-MAYO — 1951

BUENOS AIRES

КВІТЕНЬ-ТРАВЕНЬ № 19-20

ПАМ'ЯТНИК ген. САН МАРТИНА

Youth Speaks Quarterly
BOX 3093
WINNIPEG CANADA

СКУЛЬПТУРА — Луїс Х. ДАУМАС

25 DE MAYO DE 1810

Desde las sombras del pasado histórico surgen con fulguroso esplendor, los principales acontecimientos de la gloriosa Semana de Mayo. El pueblo, esclavizado por el yugo extranjero venía preparándose clandestinamente para romper las cadenas opresoras. Y el 25 de Mayo de 1810, un grupo de patriotas identificados con el pueblo entero, se apoderan del Cabildo, con legitimo derecho, derrocan al virrey español e instalan ahí el Primer Gobierno Patrio.

Con emocionado fervor patriótico, los revolucionarios proclaman al mundo el nacimiento de una nueva Nación, libre y soberana, consciente de su brillante y venturoso futuro.

Resulta aún más significativa esta fecha, si se recuerda que la libertad del pueblo argentino, floreció limpia y pura, sin innecesarios derramamientos de sangre.

El pueblo ucraniano, que comprende el hondo y maravilloso significado del 25 de Mayo, porque viene luchando varios siglos por la misma causa de la libertad que alentaban los corazones argentinos, se adhiere con íntimo regocijo a la memorable celebración, brindando por la eterna felicidad, bienestar y prosperidad de la Nación Argentina, de sus gobernantes y de su glorioso pueblo.

O. Bilyk

ЗАСТУПНИЦТВА «ПОРОГІВ»

АНГЛІЯ: Об'єднання Українців у В. Британії
123 High Street, Notting Hill Gate,
London, W. 11. Inglaterra

Австралія: "ДНІПРО" — I. Малетич
G. P. O. Box 1194 - K. Adelaide S. A.
Australia

БРАЗІЛІЯ: Павло ВІТРИК
Pr. Gal. Ozorio 568
Curitiba, Paraná — Brasil

КАНАДА: В-во "НОВІ ДНІ" — П. Волиняк
Box 452, Term "A" Toronto, Ent., CANADA

ФРАНЦІЯ: В-во "УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО"
3, rue du Sabot, Paris (6-e) Francia

ПАРАГВАЙ: Василь ВОРОБЕЙ
Encarnación — Paraguay

В США:
Rev. Iwan Tkachuk
57 Lewis Street
New York 2, N. Y.

"The Independent Ukraine"
P. O. Box 194, St. Paul 2, Minn.

З М І С Т

М. Орест **	1
I. Качуровський — З Рабіндранта Тагора	1
Діма — Полонені	1
Вол. Державин Історична епопея Юрія Клена	2—5
О. Драгоманова Запасний фонд	5—11
В. Державин — З естетичних афоризмів	11
Вол. Коб — Ліричний відступ	12—20
Ротт Вітмен Боги	20
П. В. Кете З гіку «Римські елегії»	21
С. Олесяк Й Тиждень в Сінії	22—25
О. Залозренець Шляхи та стежки через Дніпрові пороги	26—32

ПЕРЕДПЛАТА журналу «ПОРОГИ» Аргентина:

Річно — — — — —	\$ 18.00
Піврічно — — — — —	\$ 10.00
Чвертьрічно — — — — —	\$ 5.50

Ціна примірника — \$ 1.50

Річна передплата в:

Уругвай — — — — —	\$/ур. 8.00
США, Канада, Європа, Австрал. дол. 2.50	
Бразілія — — — — —	кру. 45.00
Інші держави Південної Америки \$ 18.00	

До річної передплати журналу

«ПОРОГИ» додаємо книжку за \$ 3.20
За придбання 5 нових передплатників
висилаемо безплатно книжок на \$ 10.00.

Редакція рукописів не звертає і не
узглядиює авторських застережень
відносно скорочень і поправок.

За текст анонсів і платних оголошень
редакція не відповідає.

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Кореспонденцію і передплати слати на адресу:

“РОГОНУ”
Casilla de Correo 3184
Buenos Aires — Argentina

ПОПРАВКА: У вірші Діми “Полонені”,
рядок 9 здолу надруковано —

Вітер, листям укрившись, дрімає під тином...
а має бути:

Вітер, листям укрившись, дрімає під тином...
рядок 6 здолу надруковано —

— Ой ти лишенько!... Як же це: пізня осінь,
— має бути:

— Ой ти лишенько!... Як же це: пізня бо осінь,

М. ОРЕСТ

**

Погасли речей контури,
Мій день короткий затих,
Круг нього зступились мури
Моїх нездійснень глухих.

Духи, що стежите пильно
Всіх існувань течію!
Помилуйте благоприхильно
Душу малу мою.

Вона — безсвітлій уламок,
Але в найпогожішім сні
Витаючий бачила замок
В яскріючій вишні

І час, як уламків рознятість
Під теплим дотиком чуд
Заникне — і сонячна святість
Розтопить сутінь облуд.

1949

З РАБІНДРАНТА ТАГОРА

(Переспів)

Там, де я — там немає мене.
Від усіх, що зі мною сьогодні,
Я далеко: по той бік безодні.
І широке, як всесвіт, провалля грізне
Поміж нами все ширшає.
Що від цього найгірше є?
Я живу і дину, як третмільча
В квітці лотосу крапля роси.

Боже, Творче нового! Чи в силі єси
Сотворити нечуване диво:
Вілподити загублене, знищеннє
І очистить знечищеннє?

I. Качуровський

ДІМА

ПОЛОНЕНИ

(3 поеми "БРАТИ")

На околиці міста хлюпочуть калюжі;
Йдуть голодні, похмурі, брудні полонені...
У подертих шинелях, пониклі, байдужі,
Їх кістляві обличчя аж сіро-зелені.

Йдуть, минаючи села й міста України,
Йдуть не знати куди і не знати завіщо...
Ледве ноги волочать... На зігнуті спини
Тягарем лягла доля тяжка і зловіща.

Йдуть, минаючи села й міста України
Українці, — вигнанці із рідної хати...
Це ж бо ваша земля, не ж бо ваша країна,
Вам би гордо іти, вам би вільно ступати!...

Час від часу, хто слабший, — не витрима й
пада...
Пада й знову встає... А нè встане — навіки
Скосить куля його і залишить позаду.
Алже їх, полонених, багато, без ліку...

Вибігають на шлях, похáнцем заховавши
Під полою останнього хліба скорину,
Матері і жінки. І ті самі, що завше,
В їх очах розкриваються смутку глибини:

... "Це ж бо так може йде і її десь синочок"..
... "Mo' так само іде чоловік її бідний" ...
І до жадібних рук вони хліба шматочок
Крадькома подають... Так, щоб німцю не
видно.

І не в силі сковати ту слабість жіночу:
Неслухняні, чутливі, рясні свої слози.
А вони, мов навмисно, спинитись не хочуть
І на віях тримять. мов замріяні роси.

Вже далеко за місто пішли полонені,
Ген у поті сіріє мов ключ журавлиній...
Тихий вечір затемнюю образи денні,
Вітер, листям укривши, дрімає під тином..

А вони, матері і жінки, ще і досі
Не розходяться, дивляться в поле, зітхаютъ:
— Ой ти лишенко!... Як же не: пізня осінь,
А у них ні взуття, ні одягу немає...

— Це ж бо так десь у полі і ніч перебудуть..
Ну ж а потім, як випаде сніг, ще й морози?!"
Серце зраненим птахом вдаряє у груди,
І течуть неслухняні, непрохані слози...

Історична епопея Юрія Клена

ТРЕТЬЯ ЧАСТИНА ЕПОПЕЇ

III частина "Попелу імперій" присвячена історичним подіям 1933-1945 років. Складена з великої кількості окремих, дуже різноманітних щодо розміру та строфіки, ліроепічних та ліричних поезій, вона — попри публістичний виклад деяких сатирично освітлених лєталів — в цілому, за своїм стилем, зберігає справді класичну плястичність та барвистість поетичного образу. Досить, що пього, навести, як зразок, таку драстичну й несподівану інтерпретацію історіософічного сенсу нацистської емблеми — свастики:

Червоні тут. і там прaporи,
та з чорним знаком білий круг
став колесом прудким історії,
усе втягаючи в свій круг.
І як шаленець у недузі,
все швидше, швидше кожну мить,
зубчастий хрест у білім крузі
кружляє, крутиться, мигтить.

Як і в інших частинах епопеї, Клен і в цій 3-ій, значно поширив, у процесі мистецької творчості, первісний плян твору. Це можна бачити з його нотатки "Про генезу поеми "Попіч імперій", датованої серпнем 1946 р., де він так характеризує цю частину епопеї:

"III частина охоплює наші часи: початок і розвій гітлерівства, друга світова війна, руїна Європи, берлінська катастрофа, сучасність. В Гітлері автор побачив послання Люцифера, що явився народові в блискучих ризах антихриста, якому втілними чарями вдалося зачарувати натовп і повести його за собою. Як Христа спокушав у пустелі Люцифер, так спокушав він вожеля, і той, спокусі улягни, вступає на шлях катастрофи" ("Нові Дні" від 18. 8. 1946).

В останніх рядках, очевидно, йдеться про поезію "Люциферова спокуса" (надруковану в "Літаврах", 1947, ч.3), "чка, злеться, мала, за первісним задумом, правити за центральний образ і ляйтмотив у цілій III частині. Але в дамському процесі складання твору головна композиційна вага пересунулась на образи другої світової війни, супроти яких поперець зображення генези та розгіту "третього райху" править за вступний, "оч і просторо позроблений, складник, що закінчується патетичним і сповненим гомерівських ремінісценцій переходом до воєнної тематики:

Прядуть хапливо злої долі пряхи,
аж веретенця скачуть у руках,
і вже ридають, плачуть Андромахи
по салах і містах.

Всіх приютить загальна братська яма,
і зганьблених не урятує тіл
спізній плач безсилого Пріяма,
який лобзає діл.

До тематики передвоєнної Європи також належить досі ще, сдається, не опублікована балада "Пан Твардовський", що в ній автор подає цей традиційний образ чорнокнижника і його фатальний для нього самого пакт з дияволом, як алгоритичну характеристику імперіалистично-пригодницької передвоєнної політики "моцарствової" Польщі:

Подумай про п'ятий трагедій акт,
о пане Твардо́ський, чарівнику-пане!
Навіщо зв'язав тебе з чортом контракт?
Куди ти женешся у далеч багряну?
Який там на тебе чатує кінець?
Хоч біси кортесь людському закляттю,
та щойно надійде лихий реченець —
і майстра вони роздирають на шмаття.
Невже ти не знаєш у темному сні,
що кінь твій баский, на якому ти скачеш,
лише намальованим є на стіні?

Невже ти не тимиш, невже ти не бачиш?
Отже, дуже зичну і композиційно центральну частину змісту поеми становлять воєнні події східного фронту 1941-1945 років, подані в монументальних образах класичного епосу:

Від Сталінграду котиться лявіна
за Дні і за Дніпро. Палають ватри.
На білий сніг ллюди червоні вина,
знов ставить Темуджін линялі шатра.*)

З Бреславля поїзди летять на Прагу
крізь вітер крижаний, мороз тріскучий,
ревуть, немов страшні звірі від спраги,
що їх ловець жене на мертві кручи.

Цей епічний тон викладу раз-у-раз — як от у закінченні того самого циклю, що з нього вище наведено дві строфі — переходить у мітотворчу символізацію, як це взагалі є властивим для історіософічної структури цілої епопеї, отак і про кінець фюрера:

Б'є в мури гул ворожого прибою.
Стає все вужчим обруч виднокругу.
Та тіло того, хто не зінав спокою,
не дано на поталу і наругу.
На лоб строптиве пасмище волосся,
втопивши погляд свій у мертвий камінь,
— як у старій легенді Барбаросса,
в підвальні вождь чекатиме роками
нового вихору, нової бурі,
щоб ставши досвідом і віком старший,
Європі на новій клявіятурі
суворс грatis переможні марші.

*) Темуджін — справжнє (особисте) ім'я Чингіс-хана.

Демонічний характер Гітлерового завойовництва кілька разів акцентується повторним мотивом "бісів у чистому полі", що вони й під час найбільших німецьких перемог пророчать фюрерові неминучу загрозу:

Але в полі, в полі глухо
виють біси висловухі,
в лиця дишуть заметіллю,
снігом сиплють, наче сіллю,
в очі, в очі, в очі,
в чорний морок ночі,
крильми мають, мають,
і співають, і співають: —

— Сили скуті
ти розгнудав,
сили люті,
ят титан —
і не ти вже пан.
Горе, горе!
Ти розгнудав
гураган,
і Ормузда
зборе, зборе
Ариман. —

До складу III частини мали увійти також дві окремі просторі поеми з спеціальною тематикою, написані за останнього року авторово-го життя — десь між вереснем 1946-го і початком 1947 року. Одна з них — "Прокляття падика", складена консеквентно в стилі історичних поем Леконта де-Ліля, зайкий раз доводить спорідненість київського неокласицизму з французьким парнасизмом, не виключаючи й трагічної тематики цього останнього — а тим самим виявляє й хибність, уявлень про психологічну "врівноваженість" та "спокій", як, мовляв, суттєві властивості київського неокласицизму. Багато в чому харктеристична для поетики пізнього Клена, ця патетична поема — що в ній, кажучи словами самого автора, центральною постаттю є "великий падик, що проклинає той порядок, який завів німецький вождь" ("Еней", строфа 100) і своїм ритуально злісненим самоубіством магічно викликає руїну "третього райху" — була опублікована двічі: спершу в інзбрукському пікнолистевому журналі "Звено" (1946, ч. 5), а пізніше — в буенос-айреському місячникові "Овид" (1949, ч. 4), і тому є значно приступінішою для нашого читача на еміграції за інші опубліковані складники епопеї.

З другої вставної поеми — "Еней", навпаки, досі сліве нічого не було надруковано, хоч вона, поза всяким сумнівом, становить най-оригінальніший і стилістично найграфічніший твір з усієї літературної спадщини Ктенової. Це стилізована під "Енеїв" Котляревського подорож поета, в супроводі самого Енея, крізь пекло концтаборів за інших катівень "третього райху" — тематична паралеля до полорожі поета по совєтських катівнях у супроводі Данта в II частині епопеї, а за своїм

стилем — ще небувалий в українському письменстві і віртуозно здійснений 'Кленом' жанр трагічного бурлеску, що в ньому жахлива тематика, контрастово відтінена шибиничним гумором викладу, набирає якоїсі унікальної в цілій світовій літературі (напів юї ї більше до "Баллади повіщених" та інших анахідичних творів Франсуа Вільйона), справді макабричної виразистості — тієї, від якої, за вульгарним ви словом, "мороз по шкурі йде"; бо, як сказано в самій поемі:

Кушток як зо-дві виплямкуєш
то ігнем в стомаху почуеш
і в буркоті закендюшить,
міракуля перед очима
поплннуть нубілями диму
і будуть сангвіне кропить.

3 жахуна лоб поочать лізи!

Наведемо тут, як драматичний зразок і, разом з тим, визначення жанрової лінії твору словами самого автора, чотири строфі (з існуючих ста двох), де йдеться про німецький концтабір для військовополонених в Україні восени 1941 р.:

16. В кошару ми попростували,
яка скидалася на морг.
Там продавали й купували,
точивсь таємний, тихий торг.
"Як труп ще теплій після смерти,
йому нирки, печінку й серце
вирізуєть. Вони смачні.
Голодний люд — на все він ласий,
на цигарки міняє м'ясо", —
так пояснив Еней мені.
17. "Все причандалля, непотрібне
вже нам самим, ми, козаки,
даруємо братві безхлібній.
Навіц нам оті нирки,
на біса серце і печінка,
коли вже не полюбити жінка,
коли прийшла на мене Морс,
коли вже не подамся в Крим я,
і вже не грітиме у тім'я
ні ясний Геліос, ні Хорс?"
18. А я на це: "Як по пустині
пекельний Данте тягав,
то не робив з усього кипини
і річ поважно трактував." —
"Була у Данта інша вдача",
сказав Еней, "зірками значив
шляхи він. Вас носив бурун.
Дант малював на стінах фрески,
а я даю лише гротески
бо я пустотник і жартун."
19. Та правда тут і там та сама:
дається тільки різний сос.
Тож відчінімо правді браму!
За неї піду я на єтос.
Про істину одному дано
вістити боєм барабана

**і гласом труб. Та інший гарп
у тих, що мов сова у літі,
на глум беруть усе на світі,
і зброя їхня — гострий жарт.”**

I трохи далі:

**Не є це епос, а бурлеска —
бурлеска трагіка, й тому
все має бути, як у фарсі
чи може, як на дальнім Марсі.
Тож не трубитиму в сурму.**

До емоційно найдрастичніших місць у цій поемі належить, мабуть, строфа 44, присвячена долі засуджених на винищенння “остарбайтерок”:

**На авті їхали східнячки,
хоч і веселі, та сумні.*)
Горіли очі від гарячки,
а з уст летіди їм пісні.
І я спітив: “Куди, дівчатка?”
І відгукнулось: “На көляндку
туди, де не росте трава.
Мабуть ми дуже недокрівні:
нас виряджають до газовні,
бо вже хворієм тижнів два.”**

Подібно до стилізованих (у формі “цен-тону”) під поезію М. Зерова, П. Філіповича, М. Драйхмери терпин у II частині “Попелу імперій” — в “Енеї” місця стосовані до смерті О. Ольжича і Олени Теліги теж становлять парадифзу з їх власних віршів, при чому промова католицького священика, ув’язненого в Саксенгаузені, про поезію та смерть Ольжича використовує переважно поему про чотири віки (в “Ріні”) і “Незнаному воякові”, і бувши складена чотиристоповим амфібрахом (з римуванням авав), входить у склад “Енея”, як вставна частина (після строф 94), тимчасом як перетсмертний монолог О. Теліги є вловні інкорпорований в загальний цикл поеми:

**86. — Знайомі речі і обличчя
вже стали: зайці і чужі.
Я чую поклик таємничий,
кружляю на вузькій межі.
Розлито недопите сонце,
душа в червоній амазонці
менить на косі в гарячу смерть;
бо не холодне умирання
послав Гесподь. Вичом страждання
жені наливе тін чашу риб'ять.**

**С7. Я на високій стала вежі;
мог корабель, хай відвізає
життя у заграві кожжі. —**

Треба зазначити, що ці два місця своєю тональністю впадають із **tragiko-burleskovo**-жанру твору і через це навряд чи можуть бути вновні виправдані під артистичним кутом зору.

Так само, що й вставна промова про Ольжича, складені відмінними від основного тексту

*) Який майстерний у своїй граничній простоті “оксиморон”!

ту поеми розмірами чотири вступні вірші, що розповідають про прибуття автора до Наддніпрянщини за німецької інвазії, його розмову з тінню Котляревського (“Біля Шведської Могили, Де я сірим вечором гуляв, Пан мені зустрівся милий, Що на пальцях ямби скандував...”) і наречті зустріч із самим Енсем в Лозовій. Вони просякні гострим сарказмом на адресу нацистського режиму в Україні:

О, дні дзвінкі звитяг і слави!

Позаду нас уже Полтава.

**Над поганню змиршавілою мас
панує найдобірніша із рас.**

**I забирають по дворах мадяри
все те, що не донищили пожари:
дрова, і свині й гуси, і взуття,
столи, стільці й машини до шиття.**

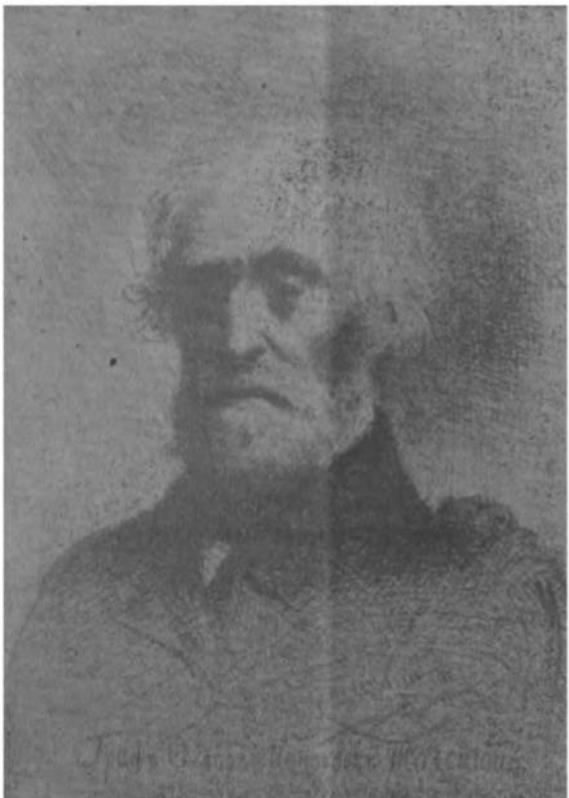
В майстерно створеному контрасті до всього попереднього, поема кінчачеться дружньо-гумористичними дотепами про побут М. Мухина в Празі і лірично забарвленим міським пейзажем:

102. Став прояснятись південь хмурий.

**В кольорах Реріха мені
заголубили сірі мури
старої Праги вдалені.
Вгорі засяяли Градчани,
а сни мої були трочани
до храму дальнього Краси,
до таємничого Тибету
душі, де мир анахорета
сторожать гори і ліси.**

Отже від Поділля крізь Кременчук і Полтаву аж до Лозової тягнеться цей ітinerарій на схід, а далі — на захід до Дніпра й на Волинь, зображені нацистські звірства супроти військовополонених, справжніх та чиявних партизанів, сільської людності, примусово репресованих “остарбайтерів”; далі йдуть жахи німецьких концтаборів — Авштіц, Дахав, Маттавзен, Бухенвальд. Чаті останній твортог в Україну — до Києва, де героїчно гине в гестапівській в’язниці Олена Теліга; і після цього, шляхом до Берліну — зупинка в Саксенгаузені, пов’язана з мучнищкою смертю О. Ольжича. Таким є цей віршованій мартиролог української нації за 1941-1944 років, що в чюму Юрій Клен, силово творчого надхнення і рафінованої стилізації під “трагічний бурлеск”, спромігся спо-учити речі засланічно чеснотучні — актуальну публіцистичну тематику і естетичну майстерність місцьенного офорту. Цього в європейській літературі вчагаті ціколи ще не трапляється — навіть геніальні памфлети Свіфта надто скідаються, супроти цього, на зле замасковану агітку алеї в українському письменстві цей безприкладний осяг лишився, з нілітичного погляду, марним: він не був надрукований.

Що цей на диво ефектований і емоційно чинний твір це й на сьогодні існує лише у ви-

Портрет графа Ф. П. Толстого
роботи акад. мал. Т. Шевченка.

гляді трьох друкованих на майданці і, мабуть, саме стількох же рукописних копій — це справжній злочин проти поетичного мистецтва і проти української національної справи на еміграції. В усякому випадку, не опублікована, з пропинки культурної еліти та літературного провідництва нашої еміграції, поема "Еней" становить мистецько-культурний пункт цілого епопеї, і її самої вистачило б, щоб визнати в особі Юрія Клена одного з наших найбільших національних поетів.*)

*) Користаємося з нагоди висвітлити одне прикре непорозуміння: др. Остап Грицай свого часу дуже обурився з того, що автор цих рядків, мовляв, "причислив до творів епохальної ваги" поему "Еней і життя інших" Юрія Косача (див. "Орлик" 1948, ч. 4, ст. 22); насправді йшлося про поему Юрія Клена "Еней" (див. В. Державин: Українська еміграційна література — Календар-альманах на ювілейний 1948 р., Авгсбург-Мюнхен, вид. Я. Пастушенка, ст. 151), про яку др. О. Грицай, очевидно, ніколи не чув, а рівно ж сказаного про неї в названій вище статті не прочитав — чим ціла кур'йозна конфузія і пояснюється.

Запасний фонд

(З ВІДЕНСЬКИХ СПОГАДІВ)

— час їхати, — сказав Пономаренко. — Дідусь зі мною на долину, авто давно чекає.

Що ти, Андрію, Господь з тобою! — скривнула його дружина. — Хіба ти хочеш, щоб нам трапилось якесь нещастя? Треба ж усім посидіти перед дорогою, щоб усе зло посадило.

— Оці ще мені баф'ячі забобони! — пробурмітів Пономаренко, але служниця присів на кінчик стільця.

Сів, іронічно посміхаючись, Бузько, сіла зі супом жінка.

— Діти, сідайте! — наказала пані Пономаренко, і, не встигли вони пристоситись на валізках, як вона підвелась і скомандувала:

— Ставайте, перехристіться трічі!

Мішаниця християнства і поганства, що так міцно вкорінилась серед наших людей, особливо серед жіноцтва, — прошепотів Пономаренко на вухо Бузькові. Той нічого не відповів, тільки здигнув бровами.

Посольське авто було велике і вигідне, але валізи і різні пакунки так заповнювали його, що нічого було й думати уміститись там усім.

— Ну, куди б я набираю стільки речей? — докоряв Пономаренко своїй жінці. — Ідуть на два місяці, а речей набрали на два роки . . .

— Моїх тільки дві валізи, — поспішила відповісти пані Бузько.

Пані Пономаренко сердито глянула на неї і промовила:

— Бо у вас немає дітей.

— Навіщо набирати стільки забавок? — обурювався далі Пономаренко. — Ви ж ідете до моря, діти будуть цілий день на пляжі... а тут і ляльки, і коні, і вагони, і м'ячі!

— А як буде дощ, то що діти робитимуть? Тобі байдуже, що вони будуть нудитись, ти ж про них не думаєш!...

Бузько переривав розмову, яка вже переходила у сварку:

— Постіймо, бо спізнимось на потяг. Хай пані йдуть автомобілем, а ми візьмемо візника.

На двірці, коли не без труднощів впакували до відділу першої кляси усі манатки і до віл'єзду потяга лішалось ще з чверть години, подружжя розділилися, і жінки востаннє повторювали повчання, що вже не раз робили їх раніше:

— Гляди мені, щоб Бузько не тягав тебе по кабаретах та шантанах! — казала пані Пономаренко.

— Що ти, Господь з тобою, — заспокоював її чоловік. — Хіба ти мене не знаєш?

— Ото ж то є, що я тебе добре знаю! Але

не дай Біг, як я довідаюсь, що ти мене зрадив!

— Таке вигадуєш!

Тим часом пані Бузько наказувала своєму чоловікові:

— Прошу, тебе, не улаштовуй без мене ніяких приять!

— Та я й не збираюсь!

— Не наводь до нашого помешкання усіх тих дипломатів, кооператорів та інших диких людей. Сам знаєш, минулого разу Філіповський розбив чашку від сервісу, а Свириденко залив вином зелену канапу.

— Не турбуйся, — лагідно відповідав Бузько. — Відпочивай собі, купайся у морі, розважайся!

— Розважатись? Ніби це можливо, маючи на шії Пономаренчу! — злісно промовила пані Бузько.

Нарешті потяг засопів, здригнувшись, заступкотів колесами і зник у далечині.

— Що будемо робити? — спитав Пономаренко.

— Ходім кудись повечеряти, — запропонував Бузько, — а потім можемо відсвяткувати наш кавалерський стан пляшкою “клайножека” в Трокадеро.

— Я властиво по кабаретах ніколи не ходив... — мяло упиралася Пономаренко, пригадуючи накази жінки.

— То й добре, побачите щось нове!

Повернулись додому, коли в небі почали гаснути зірки. В головах злегка шуміло, але це не було позбавлено приемності.

Бузько наспіувував модну пісочинку, а Пономаренко прикладував у такт пальцями, хоч це і не виходило у нього так влучно, як у тієї красуні-угорки, що викручувала свій гнуцкий, мало чим прикритий стан, у Трокадеро.

— Що тут поганого, як я послухав музику і подивився на гарних танцюристок? — безмовно відповідав Пономаренко своїй жінці. — І Бузько зовсім не погана людина і так добре вміє тримати себе усюди! Відразу видко “столичну штучку”. І не дурний! Це ж він придумав, щоб жінки їхали разом до Італії, а я б переїхав на цей час до нього. Чудова думка! Готелі надоїли до біса, а помешкання у Бузьків прегарне!

Прокинувся Пономаренко пізно і то тільки тому, що Бузько постукав до нього у двері.

— Заходьте, заходьте! — відізвався Пономаренко.

Бузько увійшов вже зовсім одягнений, свіжо виголений, елегантний.

— Не хотів вас будити, — сказав він, — але вже десята година, а ви згадували вчора, що мусите йти до банку.

— Так, так, шкода, що не збудили мене раніше.

— Ще є час. Одягайтеся. Кава в їдалні на столі. Я йду до посольства...

Бузько відішов, а Пономаренко не дуже очоче залишив вигідне ліжко. Голова була важка, але холодний душ та міцна кава навели рівновагу і, виходячи з дому, Пономаренко наставистував щось веселе, легковажне.

Легковажність його цілком зникла, юли він увійшов до “Союзу Віденських Банків”, найбільшого і найважнішого банку Відня, з всесвітньою репутацією відповідальнosti і со-лідності.

Ця солідність проглядала у всьому: і в блискучих мозаїчних підлогах, і в мармурових стінах, і у важких кришталевих лямпах, що навіть удень заливали матовим світлом великі за-лі.

Коли Пономаренко опинявся тут, його завжди охоплювало почуття певної урочистості. Йому приємно було, що він в деякій мірі належить до такої поважної інституції, як її клієнт.

Та ще й не абиякий клієнт! Союз Віденських Банків не найде аби кому скарбову скриньку в найпотайнішій своїй скриньці, так би мовити, в самім своїм череві!

Так думав Пономаренко, спускаючись до підземного відділу сейфів, куди інакше, як на ліфті, не можна було потрапити.

Опинившись у маленькій почекальні, він виповнив формуляр, підписав його і подав у віконце через товсіу мідну грату, що блища-ла, як золото.

Гладко зачісанний русявиий урядовець невиразного віку, який стояв по той бік грата, давно знав Пономаренка і ввічливо з ним привітався. Але, не дивлячись на це, він уважно порівняв його підпис на формуляре в зім під-писом, що його зробив Пономаренко, винаймаючи сейф, і що його було зареєстровано в банку.

Лише після цього він зробив знак служників, який відчиняв двері і пропустив Пономаренка до кругленької залі, куди виходило декілька дверей. Серед них були одні сталеві в півметра завгрубшки, що зачинялись великим засувом і складним шифрованим замком.

Ці двері були гепер відчинені, але в них стояв другий служник, який тільки тоді, коли русявиий урядовець передав йому формуляр, пропустив Пономаренка до скарбниці і провів його до одної зі сталевих шаф з численними, теж сталевими, скриньками з подвійними замками.

Пономаренко підішов до своєї скриньки і встремив ключ до замка, але не міг повернути його, доки служник не встремив і свого ключа. Тільки тоді Пономаренко міг висунути свою скриньку і вийшов з нею в кругленьку залю. Перший служник з ввічливим уклоном провів

Його до одної з десяти невеличких кімнат, обставлених з великим комфортом, де клієнти від ділу сейфів могли, захищані від чужих очей, перевірити те, що було заховано у скринці; покласти до неї, або винести документи і цінності.

В скринці, яку тримав в руках Пономаренко, були сховані різні папери і гроші, довірені йому українськими кооперативними інституціями. Частина цих грошей була в карбованцях, які тепер не мали покупної вартості, решта була в гульденах і долірах. Це був запасний фонд, що мав бути зажиттєвим для відбудови української кооперації після повернення на Україну. Але обставини змушували удаватись до нього і тут, на чужині, у виключних випадках. На жаль, таких "виключних випадків" було щораз більше, і це дуже мутило Пономаренка.

Кожний раз, коли він згадував про зменшення запасного фонду, по спині його пробігав неприємний дрижак. Тому сьогодні Пономаренко був задоволений. Він прийшов не тому, щоб вибрати гроші, а навпаки, щоб поповнити фонд.

Після довгих старань і клопоту, австрійський уряд повернув гроші за ковди, що були колись закуплені українськими кооперативами, але не були їм додручені з огляду на політичні події.

— Півмільйона корон, не Бог зна, яка сума, бо та корона щодня тратить на вартості, але все ж таки приддається на господарстві, — думав Пономаренко, витягаючи з портфеля товсту пачку банкнот. Він перерахував їх і відкрив скриньку, щоб покласти туди гроші.

Його чекала несподіванка. Страшна несподіванка. Пономаренко аж скочився за голову, не вірив своїм очам . . .

Скринька була порожня!

Себто не зовсім порожня. Там лежали деякі папери і документи, але великий пакунок, перев'язаний стрічкою і запечатаний сургучовою печаткою — запасний фонд — зник.

Нервовими рухами Пономаренко почав перебирати папери, ніби товстий пакунок міг загубитись серед них, заглянув під скриньку, що було ще більш недоцільно, — пробурмотів:

— Що цей сон означає?

Думки його заметулися, шукаючи пояснення цьому неймовірному фактів.

— Коли я був тут останнього разу? — пригадував Пономаренко. — Якраз два тижні тому, власне тоді, як позичав гроші Військовій Комісії. Був зі мною Петrus. Все було зроблено, як завжди, і залишено в повному порядку. Більше ж я сюди не приходив . . .

Треба пояснити, що крім Пономаренка, ключ до сейфу мав Бузько, як представник посольства, і поет Петрус, так би мовити — представник суспільства. На практиці до сейфу ходив переважно Пономаренко, який за прошував з собою Бузько, або Петруса в тих

випадках, коли треба було вибирати гроші. В їх присутності Пономаренко розпечатував пакунок і знову накладав печатки.

— Ай! — аж скрикнув Пономаренко, пригадуючи, що три дні тому він попросив Бузька завезти до сейфу поквітання Військової Комісії. — Певно, Бузько взяв пакунок для перевозання в касі посольства. Це була його давня пропозиція. Дивно тільки, що він нічого не сказав, навіть сьогодні, коли знову відкрив сейф.

Майже заспокоєний, Пономаренко закрив скриньку, відніс її на місце і поспішив до посольства.

Бузько сидів в своєму кабінеті і щось диктував машиністці, яка записувала його слова до блокноту.

Він не дуже приязно подивився на Пономаренка, що вперся до нього без докладу.

— Я мушу з вами поговорити, — мовив той і очима показував Бузькові, щоб звільнити машиністку.

Бузько сказав панночці:

— Покищо надрукуйте те, що записали. Ми продовжимо нашу працю за декілька хвилин.

Тими словами він дав до зрозуміння Пономаренкові, що не може уділити йому багато часу.

Як тільки машиністка зачинила за собою двері, Пономаренко скрикнув:

— Хто ж так робить?

— Що саме? — здивовано спітав Бузько.

— Ви забираєте з сейфу гроші і навіть не вважаєте за потрібне повідомити мене.

— Які гроші? Про що ви говорите?

— Пакунок з грішми! Запасний фонд!

— Коли я його брав? Схаменіться!

У Пономаренка захололо серце. Глухим голосом він оповів Бузькові свою візиту в банку.

— Ви зробили заяву? — спітав Бузько.

— Ні, яку ж заяву? Я гадав, що це ви . . .

— Дуже зле, — перервав його Бузько. — Ідьмо негайно до банку.

Коректний урядовець високо підвів брови, коли почув від Бузька про зникнення грошей.

— Це абсолютно неможлива річ, — сказав він.

— Це безперечний факт, — відребав Бузько. — Прошу вас зробити формальний акт, який би його ствердив.

— Я мушу доказати про ваше твердження дирекції. В моїй практиці ще ніколи не траплялося нічого подібного.

— Доказай хоч самому бісові, тільки як найшвидше, — скрикнув Пономаренко по-українськи, тому урядовець не зрозумів його патетичного виголосу і знову підвів брови.

— Заспокійтесь, пане Андрію, — бридливо сказав Бузько, — істерикою нічому не поможеш.

За декілька хвилин Бузька і Пономаренка провели до директора банку.

Великий кабінет, до якого вони увійшли, був занурений в м'який присмок. Темні шиалиери, темний, надзвичайно пухнатий килим, яким була встелена підлога, важкі меблі і статуї, що їх контури намічались у пітьмі, ще раз підкреслювали поважність і солідність установи, де вони знаходились.

За великим столом, на середину якого падав ясний круг від настільної електричної лампи, сидів поставний сивоголовий чоловік, який підвісив назустріч Бузькові і Пономаренкові і запросив їх сісти на обтягнуту темною шкірою фотелях з високими спинками.

— Фактів такого характеру не було ніколи зареєстровано в аналах нашого банку, — говорив директор. — Я певен, що тут якесь непорозуміння, яке буде незабаром з'ясоване... Проте, ми приймаємо до відому вашу заяву і зробимо усі належні заходи.

— Скажіть, щоб закликали поліцію, — шепнув Пономаренко, який охоче віддавав право висловлювання своїх думок більш вправному в німецькій мові Бузькові.

Директор віднісся без співчуття до такої пропозиції.

— Я не вважаю потрібним поспішати з втручанням поліції до цієї делікатної справи, — сказав він. — Принаймні, доки не буде використано усіх інших можливостей...

Потім він спітав:

— Оскільки мені відомо, з вашого боку було три уповноважених особи, які мали доступ до сейфу?

— Так, — стверджив Бузько і спітав Пономаренка:

— Що каже Петруся?

— Я його не бачив, але він ніколи сюди сам не приходив.

— Треба все ж таки справдити.

Тим часом директор продовжував:

— Панове добре знають, що без участі клієнта наші урядовці не можуть відчинити сейфа. Це є абсолютно виключене. Ключі, що ми їх доручаємо клієнтам, не мають дублікатів у банку і в разі їх згуби, або в тих надзвичайних випадках, коли сейф мусить бути відчинений без участі клієнта, це може бути учинено тільки з наказу суду і за посередництвом слюсаря, який випилює замок. В позаурядові години скарбниця замикається сталевими дверима (до речі, ці двері найтовіші і найміцніші у всій західній Європі). При зачиненні і відчиненні цих дверей обов'язкова присутність двох начальників відділів.

— Як же ви пояснююте, що гроші зникли? — спітав Бузько.

Директор відповів:

Я не можу сказати чічого позитивного, але мусимо визнати, що далеко легше припустити, що один з шановних представників взяв

пакунок, в тій, чи іншій цілі, ніж робити якесь інше припущення.

— Себто, що один з нас викрав гроші?! — обурено скрікнув Бузько.

— Я цього не сказав, але для поліції буде цілком натуральним направити свої пошукування у цім напрямі. Тому перше, ніж звертатись до поліції та оголошувати цю прикру справу, варто було б використати усі можливі приватні заходи для її з'ясування.

— Старий лис має до певної міри рацію, — сказав Бузько, виходячи з банку. — Бракує тільки, щоб когось з нас було заарештовано.

— Передусім треба попитати Петруся, — сказав Пономаренко.

.....
Петруся знайшли в ресторані "Під білою ластівкою", де він звичайно обідав.

Він весело зустрів новоприбулих і почав частувати їх білим вином, яке рекомендував як найкраще у Відні.

У цьому відношенні Петрусові можна було повірити. Він перепробував вина у всіх ресторанах і пінках Відня.

Але коли він довідався, що привело Бузька і Пономаренка, то перелякався і зблід.

— Що ж це таке? Що тепер буде? — бурмотів він.

— Ви часом не взяли пакунка з грішми з сейфу? — прямо поставив запитання Пономаренко.

Петрусь перелякався ще гірше.

— Та що ви таке вигадуєте? Та я ж ніколи не ходив сам до банку! Що не за напасть на мою голову! Ой Боже ж мій, Боже, яке страшне нещастя!

— Буде вам голосити, як стара баба! — скрікнув Бузько. — Треба зробити поважну нараду і обміркувати, як провадити пошукування. Намічаються дві можливості: або передати усю справу до поліції, або зробити приватне розслідування. Прошу вас, панове, висловити свій погляд.

Нарада тривала досить довго, і в загальній згоді було вирішено в першу чергу порадитись з добрим місцевим адвокатом.

.....
Доктор Вайс, старий віденський адвокат, з довгою сивою бородою, в золотих окулярах, через які живим потиком поглядали розумні очі, слухав Бузька не перебиваючи і лише, коли той скінчив своє оповідання, зробив йому деякі запитання. Потім, помовчавши трохи, сказав мов про себе:

— Треба покликати Вінклера!

— Хто це такий? — спітав Бузько.

— Приватний детектив, який не раз допоміг мені в розв'язанні комплікованих казусів.

.....
Цього самого вечора др. Вайс скликав у своєму кабінеті засідання.

Крім Бузька і Пономаренка прибув запро-

шений Вайсом представник від банку, той самий коректний русяй урядовець, що обслуговував клієнтів у відділі сейфів. Виявилось, що прізвище його Гарфункель.

Трохи здалека тримався молодий, худорлявий, але широкий в плечах чоловік, — детектив Вінклер.

— Чому ви не привели Петруся, — тихо спітав Бузько. — Пономаренко відповів:

— Я заходив по нього. Він, видно, так і не виходив з ресторану, де ми його покинули.. П'яній у доску, як то кажуть...

Др. Вайс попросив Бузька знову детально оповісти події, що той і зробив. Потім дав пояснення Гарфункель.

Він повторював те, що казав уранці директор банку, підкреслюючи, що банк не перевіряє того, що ховають клієнти в скринці і не знає, що вкладають, або вибирають з неї клієнти, бо вони мають змогу робити це, ніким не обсервовані.

Потім др. Вайс почав робити різні запитання і між іншим спітав Бузька:

— Ваша дружина виїхала цими днями до Італії?

— Так, разом з панею Пономаренко, але я не розумію яке відношення це має до справи?

— Навпаки, це дуже цікава деталь, — зауважив Гарфункель зловтішно, як видалось Бузькові.

По дорозі додому, Пономаренко сказав:

— Вони припускають, що ваша жінка повезла закордон украдений пакунок.

— Це саме могла зробити й ваша жінка, — огризнувся Бузько і потім додав:

— Звідки про це довідався Вайс? Я ж йому нічого не казав. Це певно той Вінклер рознюхав...

— Це дає надію, що він і щось більше рознюхає! — сказав Пономаренко.

Проїшло пару днів, баламутних, сумних. Пономаренко докучав Бузькові:

— Все ж таки треба зробити заяву в поліцію!

— Хто й зна, чи не вас першого вона зарештує, — відповідав Бузько.

— Чому мене, а не вас?

— Та й мене може арештувати, — згадувався Бузько, — а Петруся то вже напевно!

Петрусь пив безперестану і як виходив зі свого улюбленого ресторану, то тільки для того, щоб податись до другого. А коли одного ранку вдалось привести його до доктора Вайса, то він давав такі неприразні і плутані відповіді і в очах його блімав часом такий переляк, що доктор Вайс бурмотів собі в бороду:

— Дивно, дивно...

— Ви давно його знаєте? — спітав він Бузька, коли Петрусь вийшов.

— З дитинства, — відповів Бузько. — Це найшляхетніша людина. Талановитий поет. Чесний, непідкупний діяч. Втасне тому йому було доручено взяти участь у перехованні фонду.

— Мусите, однаке, признати, що поводження його дає підстави для підоэрінь, — сказав др. Вайс.

— Він ніколи не приходив до банку без Пономаренка.

— Ну, це ще не доказ. Він міг вийняти пакунок тоді, коли увага Пономаренка була звернена на щось інше. Це справа одної хвилини.

— Це неможливо! — скрикнув Бузько.

— До цього часу усі наші припущення видаються неможливими, але гроші зникли, — сказав др. Вайс.

Пройшов ще якийсь час. Бузько з Пономаренком ходили похмурі, нервові. Бузько частенько спостерігав на собі допитуючий погляд Пономаренка, і сам скоса на нього поглядав. Добре п'ятірські відносини, які між ними існували, були, безумовно, порушенні.

Бузько щодня заходив до др. Вайса, але той не казав нічого нового, поки одного разу не промовив багатозначно:

— Гарфункель купив собі радіо...

— Що ж з того? — спітав Бузько.

— Нічого, і після павзи додав:

— Стверджено також, що він часто їздить автомобілем...

Здавалось, що др. Вайс був дуже з цього задоволений.

Нарешті одного ранку др. Вайс зателефонував Бузькові:

— Прошу вас усіх прийти до мене увечорі.

— Є щось нове? — спітав Бузько.

— Будуть представники банку для спільног обговорення справи, — ухильчиво відповів др. Вайс. — Не забудьте припровадити і вашого поета.

— Розшукайте Петруся і привезіть його сюди, — сказав Бузько Пономаренкові. — І не випускайте його аж до вечора, щоб не написся.

Цього разу др. Вайс прийняв своїх клієнтів не в кабінеті, а в салоні, посеред якого стояв великий круглий, блискучий, як дзеркало, стіл зі стільнями навколо.

Крім Гарфункеля, представником від банку прибув чорнявий, в'юнкий чоловік.

— Пан юрисконсульт, — називав його др. Вайс.

Усі посідали навколо стола, і на хвилину запанувало мовчання.

Тоді др. Вайс промовив:

— Я дозволю собі взяти перше слово і пригадати присутнім, зрештою усім відомі, обставини неприємної справи, яка нас так врахила.

Тут двері до салону тихо відчинились і крізь них, як тінь, проскочив Вінклер. Він ні з ким не привітався, навіть не уклонився і став у кутку, схрестивши на грудях руки.

— Удає Шерлок Холмса, — подумав Пономаренко.

Др. Вайс злегка кивнув головою Вінклерові і продовжував:

— З сейфу, який належить представникам дружньої нам держави, зник цінний пакунок. Тому що ці представники, особи безсумнівної порядності, твердять, що ніхто з них цього пакунку з сейфу не виймав, ми стоїмо перед фактом крадіжки цінностей зі скарбниці банку!

При цих словах юрист консультант нахилив голову набік і примружжив очі, а Гарфункель зневажливо скривив лице.

— Ми зробили приватне розслідування, — казав далі др. Вайс, — і устійнили деякі факти. Але перше, ніж ознайомити з ними присутніх, я прошу панів представників банку висловитись у цій справі.

Юрист консультант забрав слово і почав вихваляти інституцію, яку він репрезентував. Він намалював у загальних рисах її довголітню діяльність, згадав про довір'я, яким вона користується у цілому світі, і нарешті сказав:

— Прикро й чудно говорити про крадіжку цінностей з банку. Я не знаю, які нові і таємничі факти вишукало “приватне розслідування” (в голосі юриста було чути нічим не приховану іронію!), але ми маємо і без того досить фактів, які нам можуть дати підставу для шікавих вчинковів... Наприклад: подорож закордон дружин шановних представників, бенкет в одному з найдорожчих штанінів Відня . . .

(— Цю я тобі казата, — прозвучав в ушах Пономаренка голос його жінки.)

Поводження шанового представника.

— Юрист консультант хитнув готовою у бік Петруся, — і його видатки, — все це вимагає чимало коштів . . .

Ви не маєте права! — скривив Бузько.

Др. Вайс положив йому на плече свою руку, закликаючи до спокою.

— Я не хотів сказати нічого ображивого, — як той в'юн викрутися юрист консультант. — Я хотів тільки протиставити близьку життя одних подій, але повному труду, витриманості, ному, одноманітному, без бенкетів, без яскравих подій, але повному труту, витриманості, виконання свого обов'язку! Я говорю про у-

рядовців нашого банку, які протягом довгих років давали доказ своєї працевідбности і чесності.

Тут Гарфункель випростався і гордо підвів голову.

— Запідозрити таких людей в злочині? — патетично скривив юрист консультант. — Навіть коли б вони мали змогу викрасти щось з банкової скарбниці, (що абсолютно виключено з технічних умов), то й тоді така недоладна думка не могла б нічим прийти до голови!

Др. Вайс зробив ледве помітний знак Вінклерові, і той хутко підскочив до Гарфункаеля і поклав перед ним на столі жовтий пакунок зі слідами сургучових печаток.

— Це ж він самий! — закричав Петрусь, а Пономаренко вп'явся нігтями в Бузькову руку.

Гарфункель збіг і розгублено дивився навколо.

— Що це таке? — спітив здивовано юрист консультант.

— Це вам може пояснити ваш, випробуваний у чеснотах, співробітник, — відповів др. Вайс.

Гарфункель підскочив. Від його коректного вигляду нічого چе лишилось, навіть прилизане волосся насторбурчилось і відкрило рожеву лисину. Він похопливо кинувся до дверей, але там його затримали два огорядні поліції.

Гроші були майже усі цілі. Українські карбованці були непорушені. З гульденів і долярів неставало декілька дрібних банкнотів.

— Дуже обережно поводився наш Гарфункель, — сказав др. Вайс. — Тільки деякі найпильніші борги заплатив та на радіо зріався. А знаєте, де він ховав пакунок?

— А де? Цікаво, — спітив Бузько.

— В архіві потіші, де служить його приятель. Там, між старими течками та реєстрами, були переховані і ваші гроші . . .

Вже прийшли додому, а Пономаренко все не міг заспокоїтись і не знав, як висловити свою радість.

— Ну й розумник той Вінклер! — все повторював він. — Як все вишукав! Як влучно все довів . . .

— А як здивувався вельмишановний пан юрист консультант, — перервав його Бузько.

Та й ми з вами роти роззвили, правду кажучи!

— Признайтесь, що вам приходило на думку, чи не потягнув я гроші? — спітив Бузько.

— Каюся! Прихопило, — сміявся Пономаренко. Я вже не знаю, на кого думати, хоч себе самого підозрівай!

— Де ж ми тепер заховаємо пакунок, — підніс питання Бузько. — Знову понесемо його до банку?

— Ні, годі! Цур юому, тому банкові! Буде-

— відповів Пономаренко.

Він оглянув кімнату.

— Поможіть мені, будь ласка, — сказав він нарешті. А сам підсунув до ~~кахляної~~ груби, що стояла у куті, стіл і поставив на нього стілець.

— Потримайте стільня, щоб я не впав.

Тоді виліз на стіл, потому на стілець і поклав поверх грубки за кахлю дорогішній пакунок.

— Нехай собі там лежить, поки не знайдемо кращої схованки.

Про цю сенсаційну справу не було згадано ані в однім часописі, що дуже дивувало Пономаренка.

— Пишуть про крадіж гаманців з кишені, про ошукання якогось дурня на декілька корон, а про такий рідкий та поважний злочин ані півслова.

— А вам би хотілось, щоб усі часописи на перших сторінках надруковали все летально, а може ще й умістили наїн фотографії і опис життя? — дратував Його Бузько.

— Ви самі знаєте, що я дуже радий, що немає поголосків. Бо хоч нашої провини немає, але й хвалитися також нема чим!

— Певно, не ми одні зацікавлені в тому, щоб не було поголоску в цій справі.

Дивно було також, що Гарфункель недовго перебував під арештом.

— Він зложив велику кавцю, — пояснив др. Вайс.

— Звідки ж він узяв гроці, коли відомо, що крім боргів, він нічого не мав?

Доктор Вайс хитро всміхнувся.

— Буває всяке!

Справу було призначено ~~до~~ переслухання, але Гарфункель на суд не з'явився.

В часописах були короткі повідомлення, що урядовець Гарфункель, ~~обвинувачений~~ в злодійстві, втік невідомо куди.

Який саме злочин він учинив і де саме урядував, згадано не було.

Слушно сказано, що стиль це людина; справді, якщо відібрати людині свідоме чи підсвідоме прагнення певного стилю, то й лишиться сама лише безпосередня бестільність.

Сміх є притаманний людині біологічно, як от іржання — коневі; відтак не сам лише дитячий сміх (на основі оптимального габітуса організму) та жіночий сміх (на основі секуального збудження), а й сміх культурної людини (на основі комічної аперцепції) поспіль свідчить про тимчасову перевагу анімального первин над інтелектуальним.

Жоден дикун, жоден кубіст не вигадає такого абсурдного й несмачного вбраниння на голову, яке здатна спорудити перша-ліпша модистка — для жіноцтва, перший-ліпший фахівець з умундирування — для вояцтва: однаково прикро для культури та цивілізації.

Талановиті люди пишуть вірші за молодих літ головним чином через те, що ще не надібали справді неповторних взірців поезії на свій особистий смак; бо для цього треба чималої ерудиції.

Краса органічної природи є ілюзійна силою своєї органічності. Метелик це не що інше, як тарган на крилах.

Питоменне завдання критика — без попереднього грунтовного літературного досліду оцінювати літературний твір з мистецького погляду і з ідейно-морального, себто робити те, що літературознавство, з одного боку, і історія філософії та моральності, з другого, роблять, по попередньому грунтовному досліді, кожне нарізно.

Професійне завдання критика — порожніми фразами характеризувати змістовний літературний твір; бо лише отак критик може уприступити той твір для читацтва. І це ще не біда: аби він не підносив — тими чи тими фразами — твору порожнього.

Критик-художник — найслабші твори мистецтва, а критик публіцист — найліпші.

Історія літератури є історія літературних жанрів, проте не теоретично постульованих (інакше кажучи, уявних), а історичних, взаємно розмежованих стилістичними й композиційними принципами конкретних літературних шкіл, що з них южна посідає — хоча б імпліцитно — самодостатністю систему стилю. Стиль є сукупність жанрових стилістик певної школи.

Музика — найлемматичніше мистецтво. Крайня любов до музики і вульгарний смак, мабуть, невіддільні.

Володимир Державин

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП

(Продовження)

— Шо ж ви робили?

— Те що й тепер, рятувала тих, кого можна було врятувати. З одного боку, в моїй особі є запеклий ворог системи і режиму держави, з другого боку, я є заприсяженим бійцем, який мусить тримати присягу і утримувати доручені йому позиції. Це є страждання і нестерпна мука. — Таке роздвоєння між особистою ненавистю і обов'язком. Я не уявляю собі людини, яка б на моєму місці, замість "придбати" чужу таємницю, пішла, зрадила, продала свою.

Я іноді порівнювала людей, мені подібних, незалежно від того, для інтересів якої держави вони працюють, до англійських хортів на перегонах за металевим електричним зайцем, або і за справжнім вовком. Так! — людина забуває про небезпеку, про все на світі і мчить, мов той хорт, поки не розбивається на смерть, наскочивши на пень чи дерево, або вмирає від розриву серця вже біля самої мети, або під гарапником псаря, чи від шаленої навмисної чи випадкової кулі.

— Я не хотів би сказати, що ваші порівняння з хортом і службою розвідника - шпигуна є вдалі. Адже ж хорт — це є хижий імпульсивний мисливець - пес, він полює за своїм антиподом, вовком, або за зайцем, але ніколи за йому подібним хортом, який різиться від нього хіба тільки тим, що він з другої зграї, або належить іншому панові.

Прикре, прикре і образливе порівняння, та вже все одно, малуйте! — у вас, художників, все залежить від взятої вами гами кольорів, рожевої чи чорної, синьої чи червоної або жовтої. Знаю, що тепер у вас на вашій палітрі для мене немає більш кольорів ясних і чистих, а тільки темні і брудні... Так і в житті після якогось ліричного відстулу буває: брутальність і зненага... — Її уста сіпнулися від образів, і очі заслала волога. Здивовані брови свіччили, що вона робила зусилля, щоб не заплакати.

Пробачте мені... Це не з жорстокості моєї я зробив вам боліче, кажучи про невдале порівняння контр - розвідника з посом, про вас особисто я якось не подумав.

— Ви помилуетесь, коли думали, що я, як хорт, була засліплена і нічого перед собою не бачила. Перед моїми очима завжди була мета: витримати і повернутись до моєї літини. Знайте також, що пам'ять про Ореста не зникла у мене і сьогодні і я не зреклася справжньої і великої помсти!...

— Шо ж тоді є ваша ревна служба?

— Я ніколи не була "ревною", але у мене було свідоме і підсвідоме захоплення моєю грою. — А втім, я знаю, що ви це все чудово розумієте з власного досвіду підпілля, і все це навмисне ставите проти мене, щоб уразити. Ви і не помічаєте навіть свого антагонізму і протиріч ваших почувань до мене. Мабуть, це у вас з величної і "ніжної" пристрасти до мене, — не правда?!

Вона саркастично посміхнулася.

— Ви якось в поїзді сказали (може жартома), що батьківщина як така, це капіталістична і націоналістична химера, що за Марксом і Сталіном — "У пролетаріата нет отечества", — і що лише "СССР есть отчество трудящихся всего мира!" ... отже, значить, до цього часу тільки трудящі самого СССР не мали цієї батьківщини, для чого ж тоді ви служили?

— Я не можу вам на це відповісти, але, на мій погляд, промисловий чи культурний саботаж і руйництво, коли це не зв'язано з прямою воєнною дією — є знищеннем матеріальних і духових цінностей може багатьох поколінь, а торування шляху для чужинецької зброї і сили є прямою зрадою історії і народу. Мені здається, що не в цьому полягає завдання боротьби проти режиму, чи зненависної системи.

— В чому ж тоді?

— В збирannні і концентрації сил, в обсадженні важливих і найменших позицій, в тактичній і не завжди відкритій протидії не всім, а певним заходам і розпорядженням, все це, плюс головне, особиста самопожертва та влучне використання "безпосередньої" ситуації, дасть перемогу! — Закінчила вона з запалом.

— Слухайте! — га ви ж не тільки контррозвідник, але ви і контр - агітпроп! — тільки подумайте, що ви також підлягаєте прямому знищенню в цій боротьбі за повалення режиму і системи.

— Можливо, бо часто ті, що готують переход на другий бік, загибають першими. До речі, що ви знаєте про бонапартизм? ...

— Тс-с! — Саян застежливо поклав пальці на уста. Близько зачувся якийсь шерех і тріскіт сухого галузя. Щось швидко промайнуло і зникло в юхиннику, двоє маленьких зайчаток поскакали слідом. Зайчиха з зайчатали! Напевно, утікала від небезпеки.

— Ми зовсім забули, про те, що ліс має свої вуха і таїть небезпеку — сказала вона, намагаючись в торбинці бравнінг.

Прислухалися. Десять зачувалося гавкання собаки, і стало знову тихо.

— Ми говоримо заголосно для таких речей. Отже, давайте говорити тихенько.

— Як “позбавлені права голосу”.

— Так, як позбавлені права голосу,— кумед но прошепотіла вона, мов ілюструючи відомий анекдот. Продовжувала:

— Отже бонапартизм сьогодні в певних воєнних колах досить популярний, але ми боїмось “цивільних”.

— Таких, як Сталін і Молотов?

— І таких “воєнних”, як Берія і Ворошилов!

Обое засміялися, мов підтверджуючи єдність в оцінці і розумінні.

— Не торкаймося більше цих питань, бо батьківщина питання надто широке. Скажу вам також, що в ім'я цієї “батьківщини” мене примусили ризикувати моєю головою, принижуватись і страждати... За час трохи довший, як два з половиною роки я побувала також у південній Африці, потрапила до Ліберії, до Сінгапуру, до Індокитаю, до Іраку, Персії, Афганістану і побувала майже у всіх сусідів! Якби я мала хист до письменства, написала б про багато пригод, які я бачила. Але для цього я мусіла б не жити в цій країні.

— Я очоче прочитав би про ваші пригоди!

— Не думайте про якісь романтично - любовні, ні, — хоч не бракувало і таких!

Знаєте що? Мене дуже тішить, що ви мене ревнуєте! — але мене ображає, коли ви мені не вірите, бо ви моєму беззастережному коханню до вас не вірите, а виказатись мені більш нічим.

— Чому ж я не вірю, вірю, але деяка правда трохи гірка і через це хочу не вірити.

— Вірте мені і цініть мене, як вам до вподоби, я ж хочу закінчити мою розповідь тільки для повної вашої уяви про мене. Отже, ясно, за цей час я не могла носити наданої мені військової уніформи, і тому я була в ролях секретарки, стенографістки, асистентки дослідника вченого, “любовниці” якогось магната з чудернацьким вірменсько - румунським прізвищем, в ролі компаньйонки великої княгині з російського роду, художниці, поетеси, авантюристки, що утекла з Монте-Карло від свого чоловіка мільйонера... Все це ніби компенсувало мою жагу до сценічної діяльності, не більше. Моя гра була чудесна і бездоганна, бо завжди це була гра на мое і моєї Свєти життя..

Пам'ятайте також, що за мною завжди стояла таж сама сурова тривожна тінь, що контролювала і скерувала все мої дії, всі направні моїх думок, вона гнітала і тероризувала мене.

На кожному кроці я зустрічала піднятій на мене ніж, або наведений револьвер (іноді з двох протилежних сторін). Не було іншого виходу, ніж змагатись за життя — йти по наміченій кімсь стежці. Навіть думки і спілки були під контролю насилля і терору.

— Невже немає способу раз назавжди поз-

бутись гніту і жити для доньки і матері. Скажемо, вийти заміж?

— Є спосіб, і спосіб цей — смерть.

— Придумайте якусь хронічну хворобу, що її лікарям важко пізннати.

— Рак печінки, сухоти мозку! — ех, ви, дірадник! — знайте, що я колись навіть лягла без потреби на операцію і мені, здається, щось вирізували і вилікували!

— Кажіть, що у вас ішлася, радікуліт, або щось з жіночої сфери.

— Жартуєте! — Нас, як командний склад РУСА, лікують найкращі лікарі. Я вже думала, що якби я потрапила під поїзд, і мені відрізали обидві ноги . . .

Знаєте, я навіть не маю права завагітніти, вийти заміж можу тільки за схваленням моого вибору моїм вищим начальством.

— Значить, моя кандидатура механічно відпадає?

— Може, але не механічно!

— Кажіть, що ви перевтомлені і йдіть у довготривалий відпустк?

— Не можу себе заявити втомленою або дешифрувати. Такий контррозвідчик як і енциклопедист підлягає знищенню, бо може завжди пошикодити, це є “отработаний пар”, і його не школа.

Мене вже більше не відрядять закордон, бо не проявляю ентузіазму в роботі внутрішньої контррозвідки. Мені здається, що вже мої дні пораховані і я скоро загину..., якщо не відбудеться скоро щось рішуче в державі, або я не дам згоди одному з головних моїх начальників стати його дружиною... Але правду кажу, я волю смерть. Тепер до всіх моїх страждань прийшли ви... Ні, я не знаю, що, зі мною, я так часто плачу останній час, мабуть, у мене здають нерви...

Саян, замислений і посмутній, підвів голову і вгледів її очі, сповнені слізами. В їх сутінках причаїлася скорбота, невимовне люльське страждання і горе. Йому стало жаль люльської істоти, такої милої і далекої, такої прекрасної і нещасної, скаліченої мов пташка, що потрапила в сталеві тенети. В цю хвилину від нього відійшли ще недавні зневага і ворожість, ненависть і презирство. Здавалось, завжди зникло недовір'я, і він, припавши до її лиця неголеною шорсткою щокою, відчув на собі її теплий подих. І тіло його відчуло тепло і її лона і биття її серця. І сам він відчув себе істотою такою ж сіраждаючою і нещасною в теметах неволі.

Коли сонце досягло першого узгіря, Саян і Нелі поверталися додому. По дорозі “для виду” вони закинули ще вудки і впіймавши три рибинки, пішли городами навпросте в напрямі до школи.

І ось, біля явора, Саян довідався про все, що тривожило його: Його група майже вся викрита, він перебуває у великому підозрінні і

доручений спеціально їй, Нелі Гартманській. Вона, розкривши йому це, наражує себе на смертельну небезпеку, на загин в разі він хоч слово скаже, що бачив і знає її. Він мусить на деякий час негайно виїхати десь в пустельні місця, може, навіть за Урал і бути там доки не мине хвиля терору або не наступлять ті важливі зміни й події, на які чекають з дня на день.

Низка проблем важких і тривожних обстутили Саяна, але він був вдячний Провидінню за цю зустріч і накреслив собі вже плян для рятування організації. Що ж до себе самого то він нічого іншого для порятунку не знайшов, як тільки чекати на арешт і смерть.

Коли увійшли на подвір'я, вже сутеніло На них чекала вже давно синьоока Марта, смутна і заздрісна до їх щастя. Але вгледівши змарнілій і заклопотаний вигляд Саяна і зблідле, втомлене, зажурене лице подруги, вона сплеснула руками.

— А, гей! Що це з вами? Чи не занедужали, бува? — Дійсно, цілий день голодні, біdnі риболови! А ми з бабуною почали вже думати, може, бува, втопилися, як та парочка минулого тижня, що сіла в непросмолений човен... Ну, слава Богу! Фуф, як ми натурбувалися, вас чекаючи, та чи ви знаєте, якого ми з бабуною вам борщу наварили, та зеленого, та з щавлем, та з сметаною, та доброго! — співуче проказала Марта, демонстративно віддаючи котові три свіжих маленьких рибки, сміючись: — Не важна у вас сьогодні ловля, ми з вами, Миколо Глібовичу, учора більше наполовили, не правда?!. — Вгледівши серйозне і стомлене обличчя подруги, Марта враз змінилася, хоч і пробувала далі жартувати: — Боже, як ви потомилися і нахнютилися, і все через цих трьох нещасних рибок!..

о0О0о

Не закінчивши вечір, Нелі почала швидко збиратися в дорогу. Це дуже стурбувало Марту, довелося словами і поцілунками доводити їй, і майже слізами, що це не через якусь образу, або ревнощі, але ж вона, Нелі, забула, що завтра у неї доповідь, на конференції курсів чужоземних мов.

— Не сумуй, і не бійся тут сама. Маєш колегу-художника. Малюйте собі пейзажі і настюромти, як вам до вподоби, тільки не при місяці! — Нелі хитро подивилася в сині очі подруги, посварилася її пальцем і тут же обняла і розцілуvala її, твердо знаючи, що завтра о 7-й годині ранку Саян виїде вдалеке й невідоме з приготовленими і переданими йому документами та невеликою сумою грошей, і що він, може, вже ніколи не побачить більше ні романтичного озера, ні синьоокої сумуючої за ним і коханням молодої учительки Марти.

о0О0о

Як і домовилися, Саян проводив Нелі тіль

ки до вулиці, що вела до станції, там під квітучим каштаном у червоному відблискові гаснучого сонця, вони, мов палаючий смолоскип обнялися, може, в останньому прощанні і розстались.

Коли обернувся, вона війнула хустинкою і зникла у вечірній теплій млі.

о0О0о

Знову, як і вчора, на тлі фіялкового неба розплівчасто усміхався круглий з наївним і все знаюче-насмішкуватим виглядом злегка рожевий місяць. Саян дійшов до дому але звернув на стежку, що вела до озера.

Поніклі, сонні верби, мов різьблені з срібної фініті, стояли, тихі і мовчазні. Лише пугач порушував цю зачаровану тишу, лякав і виганяв пташок з їх гнізд. Та Саян так був пereйнятий своїми думками, що не помічав пікраси травневої ночі, ні її чару.

...Треба попередити бабуню про від'їзд, про те, як тримати себе під час обшуку, при можливому допиті. Треба знайти новий адресат для листування. Попередити М. і Ш., але як це зробити? Телефонувати не можна, самому з'явиться також небезпечно. Нелі обіцяла влаштувати все сама, але він не дав їй жодних доручень. Згідно його паперів, він міг би числитись ввесь час у мандрівці, але він як на злість сам заманіfestував скрізь свій приїзд. Враз думка білою пташкою налетіла на нього: «Не іду завтра, Марта поїде до міста і все влаштує. Марта? Ні, вона не зрадить. Вона вірна і своя людина». Саян подивився в бік, де жила Марта і здригнувся від несподіванки: стежкою йшла Марта. Мов привид у білих шатах, наближалася до нього, тиха, як вечір, щось наспівуючи, замріяна і таємна.

— Це ви? Не спіте також? При місяці йдете до води вся в білому, наче б мавка? Чудовий мотив для картини в дусі Маковського, ще краще Бекліна! Не знаєте такого? Шкода. А я ще сьогодні при лямпі зроблю ескіз.

— I подаруете мені? — добре?!

— Добре, якщо мені щось вдасться зробити.

— Шкода, що поїхала Нелі, сьогодні ми пішли б до колод, або пішли б над велике озеро, а, може, з ліхтарем на рибу, вечір такий ясний, а самій так сумно в хаті, що страх бере ...

Вона стояла поруч Саяна і впрост дивилася йому в очі. I в синій глибині її очей, і в її трепетливому тихому голосі відбивався смуток дівочої самотності і скарга на долю, що чомусь майже однакова для всіх учительок світу — відсутність часу для власного життя і відсутність можливості кохання... I очі її шукали в його очах відповіді на якесь її самій неясне питання, і усмішка її була подібна на плач, а в синіх очах журних і бажаючих, заляг смуток.

Коли Саян помітив, як здригнулися, заклі-

пали її вії, в цю хвилину несподівані й ніжні її дівочі руки лягли йому на плечі, а на його уста, мов зірка, впав поцілунок. Коли ж його руки хотіли огорнути її, вона вже швидко бігла під гору стежкою, зникаючи в срібному тумані.

Добіг мов сп'янілій і зупинився під осокором. Що це? — користання з нагоди, подвійна гра, розбещеність? — питав Саян сам себе і не знаходив відповіді, тільки відчував, що щось незвичне-блізьке, щось прадавнє — рідне, щось людське, просте, було в істоті цієї дівчини, що враз сповнила його жуорою за може вже втраченим і нездійснім молодим, ширим щастям.

оООо

Як і слід було чекати, Марта близкуче виконала всі доручення.

Охоплений неспокоєм, Саян все ж намалював шкіц до майбутньої картини загадкової і містичної — "Блокаючий дух". Звичайно, цей мотив ніколи не міг потрапити на виставку соціалістичного реалізму, але Саян так був ним захоплений, що через тиждень часу створив образ великої сили і надхнення. В рисах і контурі дещо високої постаті замріяної жінки в білому, можна було пізнати Марту. Вона мов пливла крізь лани і луки осяної місяцем України до близкучої шаблі, що лежала в траві на козацькій могилі.

— Це вам, на збереження і згадку. Як хтось би запитав, кажіть: не знаю, хто й коли малював, хоч тут у куточку і є щось подібне до підпису і стара дата — 1917 рік — сказав Саян, передаючи щасливій і в той же час смутній Марті картину.

Цього ж вечора вони розсталися на розі найближчої вулиці під вже знаним каштаном.

Раптом повіяв різкий вітер і великі краплі насипаючого дощу впали на ще гарячу глинясту дорогу, змішалися з слезами Марти, що стояла, мов скам'яніла і дивилася вслід постаті Саяна, що йшов хутко і не обертаючись.

Саян, на щастя, встиг купити квиток і вскочити до вагону, бо поїзд вже рушав. На найближчій вузловій станції він пересів до поїзду, що йхав у напрямі на північ, вірніше — на Далекий Схід, до Житівської Автоном. Республіки Біробіджан, малювати картину "Життя євреїв на землі". Але в дорозі він раптом змінив маршрут і поїхав на північний Кавказ, як значилося в його командировці: "за збиранням матеріалів т.т. Сталін і Орджонікідзе в боях за звільнення Північного Кавказу". Для ока він вже мав у папці декілька шкіців олівцем до майбутньої картини.

...Тільки в поїзді, де минають тисячі кілометрів простору, де минається, мов у калейдоскопі міста, села, гори, лиси, рікі, минають різні народи, пізнаєш що та в дійсності за велика й різноманіті країна — ССР і яке то горе, злідні панують на цій великій зубожі-

лій частині земної кулі... — думав Саян. На цей раз він був замкнутий в своїх думках, самотній і мовчазний.

Спustoшений і стомлений, він механічно заносив до блок-ноту нотатки до обраної ним теми для майбутньої ювілейної дежавної виставки. Він також робив різні шкіци, шукаючи "вождественного" і "геніяльного" виразу для двох носатих і вусатих вождів. Все ж таки Орджонікідзе виходив у нього більш симпатичним і доброзичливим, хоч всі ці шукання були потрібні Саяну тільки для людського ока.

... "ще тільки один день, —
один день побуду..."

... "Знову залишаюся самотня."

... "Може, картаєш мене в душі за віроломство до Нелі? Цьому винна не я... а кохання, яке прийшло само, нездержне, як весна! — Ти мій близький, ти такий ніжний і рідний, мов покійний брат 'Орест...' "

У вагоні третьої кляси, де пасажирів було більш, ніж місць, було душно і накурено. Сумно. Десь здалека долітали, вриваючися в пам'ять квіління синьоокої дівчини Марти. Згадав наповнені слізами її чисті озерця очі, згадав і другі чорні, загадкові глибокі очі — і поринув у спогади і порівняння.

... Знаю, що ти мое справжнє щастя, яке я знайшов і боюся втратити... І згадуючи ці свої слова, сказані на прощання скромній сільській учительці, мрійній русявій дівчині, Саян знову відчув, що не сказав неправди. Бо близька вона була йому; близька, як кров і земля прабатьків.

.....

По трьох місяцях блукання і поневірянь у горах Дагестану, Саян, обвітрений і схудлий від спеки і негод, обтяжений згортками малюнків, переможений тугою за близькими і за рідною батьківщиною, не знаючи, чи пройшли ті зміни, на які натякала Нелі, повертається додому.

Вже сонце скочувалося до гірських вершин, коли Саян наблизився до міста. Він вже йшов багато кілометрів пішки, ощаджуючи кожен гріш на поворот. Усі намагання Саяна щось заробити малярством були марні. Місцеве населення було надто бідне на гроши і культуру, а курортів з приїжджими не було. Якесь гірянка дала вужджене бараняче стегно за нальованій ним портрет дитини. Це й все!

.....

Саян доїв кукурудзяний чурек і шматок препарованого ним, в'яленого на сонці дрохвинного м'яса, швидким військовим кроком дійшов до околиці міста Махач-Кала, столиці ДАССР. Квиток взяв тільки до Грозного, звідки вирішив летіти літаком, що з певних міркувань мало свої переваги. Маршрут УКРШУ-Ре, посвідчення Т-ва Гірського Туризму, ю-

Їо безтурботний вигляд комсомольсько-пролетарського туриста послужили Саянові добру службу. Він без труднощів дістав усі дорожні квитки і щасливо спустився в Ростові на Дону. Але... тут, коли він сидів в аеропортовому ресторані, чекаючи на дальший лет, до його підійшли два агенти Служби Державної Безпеки і посадили в службовий літак.

На другий день, пізно ввечорі, Саян стояв перед столом слідчого, приголомшений арештом, поводженням і биттям, яке мало його наперед обезволити і знищити морально.

Коли б Саян захотів розповісти або описати про всю "техніку" допитів, про муки фізичні й моральні, що спіткали його у слідчій в'язниці, він не додав би нічого нового до вже написаного іншими.

Не було нового і в тому, що після таких допитів, в'язень "чистосердечно і добровільно" зізнавався і підписував усе, що йому піддавался слідчим. Іноді через психоз страху перед наступними тортурами, а ще гірше через вtokмачене в нього почуття мениеварності, він сам вигадував на себе і на своїх близьких різні злочини.

Через сугестію (гіпноз) слідчих і вплив ослаблюючих волю психічних і фізичних, а навіть хемічних - фармакопейчних чинників (впливи різних тібетсько-азійських чортячих напоїв - ін'єкцій), в'язень робився слухняною зброєю в руках НКВД і слідства і, на прилюдних політичних судах, коли такі влаштовувались для міжнародної політичної пропаганди та маскування власних злочинів Кремля, він вигадував різні шпіонажі, фашистські змови, диверсії і т.д.

Коли ж в'язень був духовно сильний, він або вмирав, або божеволів... Іноді в'язня, що ставав фізичним і духовим напівтрупом, випускали на волю для провокативної, доношицької роботи, після виконання якої його знищували.

В дуже небагатьох випадках той, що переніс на собі всі муки, випускався на волю для дальнього догляду і дослідженів і перебував увесь час під гнітом страху бути знову заарештованим.

Саян на протязі місяців чекання на немінучість арешту був вже психічно підготований. Він був самозагіпнотизованний у взятому ним курсі поведінки і системи відповідей. Був так приготований до катувань, що не тільки не зізнався "чистосердечно і добровільно", але навіть протестував, твердячи про свою лояльність до уряду і партії, і так стойко переносив муки, що обезсильовав навіть слідчих катів.

Але прийшов день, що його Саян сів за останній день для своїх мук і для свого життя. Це був день, коли його внерітість і терпіння захиталися... Він вирішив, при повторенні тортур осляплюючим неоновим світлом у пе-

реміш з темрявою гнітючими, майже чорних і фіолетово-синіх променів і спека, що її витворювали ці промені -- спровокувати напад на слідчого і... загинути.

.....

Саян стояв посеред кабінету начальника слідчого відділу.

Крізь голі верхи дерев, що їх було видно з вікна кабінету, пробивалася остання заграва зимового сонця. Сутінки крадькома, але швидко огортали все довкола в кабінеті.

Кабінет затишний, з гарними, травленими окискою срібла, дубовими меблями, оббитими шкірою і бронзовими прикрасами, з чудовими українськими пейзажами на стінах, пензля художників Дубовського і Куїнджі, з портретом Сталіна і свіженамальованим портретом нового шефа НКВД — Берії, оправленими в старовинні й важкі багети, кабінет мав викликати почуття солідності і сталості архістратига більшовицької держави — НКВД.

Розкішна радіола в куті, шафа з книжками в дорогих палітурках і письмовий стіл, оздоблений дорогим письмовим прибором з

Київ — Опера.

Портрет жінки
роботи акад. мал. Т. Шевченка.

срібла і яшми, який потрапив на цей стіл з матерку ліквідованого українського магната мільйонера і великого мецената Харитоненка, все не мало надавати враження доброзичливості і порядності та довірочності.

Але... Саян знов, що прозорі, ніби звичайні, вікна були з подвійним і так званим панцерним склом, (останній винахід українських інженерів Константинівського заводу "Спецскло"), були глумливою насткою для багатьох нещасних, що робили спроби дістатись на вулицю через ілюзорно розкриті вікна і розбивали собі голови або і вбивалися на смерть, налітаючи на це абсолютно прозоре панцерне скло.

Саян знов, що в п'яти кроках від нього за важкою порт'єрою червоно-бордового сукна, була справжня лабораторія з різними приладами і механізмами для катування і змушування до "чистосердечного" візнання.

Саян знов, що розкішна радіола і уставлений на ній апарат, подібний до мікрофону, насправді були апаратом для записування на платівки розмови слідчого і в'язня, а "мікрофон" був кіно-фото-апаратом, що фотографував непомітно жертву дониту в різних позах. Коли жертва стогнала від муки за важкою порт'єрою червоно-бордового сукна, тоді з радіоли лунала арія Каварадосі з опери "Тоска" — Верді, або розпачливі зонки Каварадосі під час його тортуру.

Ноги Саяна обважніли від довгого стояння у "трикутнику-стовбі" з цементовою підлогою. Набряклі й опухлі ступні ніг, здавалося, розірвуть шкіру черевиків (як це було у інших) і тоді буде легше, не буде так пекти і боліти. Та на жаль, спортивні гірські черевики у Саяна були з дуже грубої шкіри. І хоч тепер він стояв на пухнатому м'якому килимі — "Смірна", але ноги боліли так нестерпно, що він боявся знепритомніти і впасти.

Він нетерпляче чекав на ту хвилю, коли його поведуть за ту червоно-бордову запону "на медогляд", як йому сказали вперше. Так... він схопить переносну тисячовату лямпу для присвічування в очі і з усією силою вдарить або кинеться на свого мучителя, або коли його будуть вести в підвал для звичайної "порки", він по дорозі вдарить вартового головою в лиці а той з гніву, або захищаючись, застрелить або заколе його. А що, як не в'є? — думав він безвідрядно.

Саян стояв, похитуючись, стояв, мов позабутий, в той час, як слідчий, час від часу кидаючи на нього пильний погляд,увесь час писав щось при скритій лямпі під металевим бажуром, що кидала світло тільки на папір.

До стола слідчого було лише декілька кроїв, але він був ніби забарикадований стільцями з високими спинками, які відрізнялися від стільня-фотелю для в'язня. Його низьке сидіння було на високих слабких пружинах і коли в'язневі підставляли його і наказували сісти, останній одразу провалювався у глибину його так, що підборіддя його було в рівень з столом слідчого. Це надавало в'язневі жалкого і кумедного виразу, діяло, мов нервовий шок і робило враз безпомічним, особливо коли на нього одночасно було направлене сильне електро-світло, в той час як ті, що допитували, були сховані в тінь.

Запалені, напівосліплі очі Саяна боліли, і він весь час витирав набігаючі слізози попертою, колись білою, хусточкою, затулювався нею від світла, що тоненькою півкою десь зі стіни сочилася на його обличчя. Тривожний стан його посилювали чиєсь очі, що десь ззаду просвердлювали йому череп.

Головом закліпало слабе колючове світло. Дві світляні крапки, червона й синя, чергуючись між собою, щось просигналізували. Слідчий натиснув кнопку, і важкі, оббиті повстю і дермантином двері механічно і беззвучно відкрились. В світляному пасмі отвору дверей Саян вгледів жіночий силует.

Різкий і міцний запах парфумів щось зворуїв у пам'яті Саяна. Цей запах був — запах ль-орігану. Мов пес, Саян почув разом з ль-оріганом якісь інші пахощі і відчув знайомі йому рухи.

Він інстинктивно пізнав, що це була вона, Нелі Гартманська, схована від нього тінню. Саян напружив слабий зір напівосліпліх

очей, щоб вгледіти її, і йому вдалося, що він побачив її обличчя. Воно було бліде аж біле, і в погляді її, зверненому на нього, він бачив сховане страждання, почув здерганий крик жалю і болю.

Сніп світла, скерований на Саяна, став яскра віщий і більший. Його відзначали, його розглядали. Щось говорили пошепки, але ясно про нього.

Саян сконцентрував усю свою силу, до болю напружив слух, вдивляючись в обриси її фігури, і нараз крізь слабе гудіння вентіляторів, що були впасовані десь у стінах для постійного нагнічування свіжого повітря, — Саян почув її заперечуючі слова:

— Ні, це не він! Ще раз кажу, що це не він. У того на правій щоці біля вуха був шрам. Вуха були не довгасті, а круглого рисунку, трохи відставали. Колір волосся був темніший.

— Розгляньтеся краще, факти свідчать інше! Ви помилуетесь щонайменше! — Ці слова начальника С. В. були надто іронізуючим і зловіщим шепотом, щоб від нього не здригнулася Нелі і щоб іх не почув Саян.

— Це не він! Ніколи в житті раніш я не бачила цієї людини. Я побачила її тільки тут.

Над головою Саяна засвітилося дзеркало. Він був освітлений з голови до ніг. До Саяна донісся голосний регіт слідчого і її констатуючий холоднокровний голос.

— Так, можете його, як ви кажете, “вивернути всюго на світло”, але ж це не він це тільки фатальний збіг обставин і, може, деяка подібність. Ніколи я не погоджуясь зробити те, що ви мені пропонуєте.

Може, це галюцинація, може, її тут немає, може, це вона десь здаля підказує мені? Може, це вона два тижні тому, незрима для інших, промайнула мимо нього в тій саме весняній сукні, в якій він колись торік зустрів у поїзді? Може, це вона тоді виплинула на нього не пізнавати її фотографію серед купи викладених слідчим на стіл фотознимків знайомих і незнайомих йому жінок?

Саян зінав, що він був зараз навмисне освітлюаний яскравим світлом, щоб легше було обсервувати його враження і психологічні рухи. Він зінав також, що його змасакрований, зубожений вигляд мав викликати так само хвилювання у неї, по яким слідчий зробив би свої спостереження і висновки. І тому Саян не подав жодного натяку на те, що жінка, яка стояла тепер недалеко від нього і також освітлена, була в якійнебудь мірі йому знана. Він хичався від слабости і втоми. На анатичному, запухлом від биття і голоду, в синіях і раках обличчі не було помітно жодної цікавости, чи якогось збентеження від присутності жінки.

Осліплююче яскраве світло над Саяном згасло. Саян тепер вільно вдивлявся вперед, себе, щоб краще розглянути її, але бачив він її якось не реальнно. Йому здавалося, що вона

світилася, мов прозора мармурова статуя, крізь яку просвічувалося сонце.

— Гражданін Саян! — назвіть голосно і півдико ваше повне ім'я, дату і місце вашого народження, вашу освіту і професію, ваш громадський стан! — чітким, сухим голосом суверено наказав начальник С. В.

Саян голосно і виразно став відповідати.

— Говоріть тихше і поволі, — обірвав його начальник.

Останні свої слова Саян проказав майже пошепки.

— Ще раз, як і тоді, повторюю, навіть голосом не подібний, то був сухий і різкий, зовсім інший тембр голосу... — почув Саян і, йому вдалося, що він бачить чорні вуглики скорботних очей, напівзаховані у темну шовкову шаль, і мов ясновидець він побачив, що в глибині душі вона плакала гірко... Насправді ж вона легким безжурним поглядом спокусливо дивилася на стомлене з жовтавими колами під очима від безсоння і нияких набряків лице начальника С. В. І від цього тьмяного, обіцюючого погляду прекрасної чаруючої жінки слідчий мимохіт починав розправляти широкі сухі плечі, під широкарною гімнастіркою серце починало битись півидше, а на напнутіх грудях орден Леніна пишався ще більше...

Але це все також було тільки зовні, тільки маскування, крізь яке Саян чітко бачив колючий пронизливий зір слідчого, що, мов проектор, шарив, сковзив по обличчях Саяна і Нелі, шукаючи якоєсь шпарини, якогось отвору в ньому, щоб проникнути в душу і запустити в ній ще більше, ще глибше свої пазури. Його злість зростала і клекотіла в ньому, готова щохвилини вибухнути у лікій тюті, в той час, як ці два обличчя перед ним, байдужі і не прозорі, були кам'яні і незруши.

Раптом слідчий різко здигнув брови і півдико накилився до її вуха, щось сказав грубо й гнівно. Вона відсахнулася, зблідла і тримячи закрила очі долонями. Але слідчий взяв її за руку, зчавив сильно і сказав:

— Наказую! Інакше примушу силою!!

В кабінеті начальника С. В. стало зовсім тихо і темно, тільки ультрафіолетове око сигналної лампочки маленькою цяткою відбивало своє світло на стіні.

Саян почув, що до нього наближаються. Вона йшла спереду, її легкий крок майже безшумно тонув у м'якому килимі, за нею зовсім близько ішов слідчий. Раптом вона зробила декілька кривих кроків вперед. Пахощі її парфумів удалили Саянові в голову. Він вгледів її силует на тлі вікна, вона наче пішла від нього вбік, але це, мабуть, щоб звільнитися від дотику руків слідчого і його близькості.

Разом з світлом-сигналом кишенькового ліхтаря слідчого засвітилося світло великих ламп. Освітлений ними, стомлений і блідий, Саян, мов на привид, дивився напівзрячими бай-

дужими очима, на освітлену гарну, але ніби зовсім чужу жінку, що стояла лише крок перед ним.

Широкими, повними жаху, співчуття і страждання очима, Нелі подивилася на нього.

Це мов помітив позад неї стоячий начальник С. В.:

— Не лякайтесь. Це він впав, симулюючи слабість, зі сходів і побився... Нічого, все минеться, цей молодень чортяче-міцний і впертий, але я певен, що він пом'ягшає! — Енкаведист з ідкою посмішкою зазирнув в обличчя Нелі і позирнув на Саяна. Але у неї він помітив тільки звичайний людський подив і жаль. У Саяна на обличчі були тільки тупість і байдужість, що межувала з зухвалістю, докраю катованого в'язня.

Відчуваючи на собі цей допитливий погляд, жінка приклада собі руку до чола, мов щось пригадуючи, зайшла трохи збоку і мов сама до себе заперечливо захитала головою, мовляв, ні, — це помилка.

Енкаведист мов і не помітив цієї досадної нездогадності і незрозуміння розвідчиці, взяв її за лікоть і відвів на бік від Саяна, став проти неї і подивився просто їй в очі жахливими очима кат-садиста й прохріпів, до болю вдавлюючи кістяк пальці в її рамена:

— Тут не місце для жалів і сентиментів, кидайте вашу непотрібну гру, мене не одурите нею. Його вигляд не подібний до фота, і є, може, не таким, як ви його знали і яким ви мілувалися... Але знайте, це результат процесу моєї роботи, тепер залежить від вас, чи потрібно цей процес продовжувати до бажаних мені, себе, нам, наслідків, чи в тягнуті і вас безпосередньо в цей процес для його прискорення?!. — І слідчий ще раз глянув їй в очі загрозливо і таємничо.

— Себто? — Хочете, щоб я сказала те, що вам бажано, незалежно від того, чи це правда, чи ні, аби тільки "процес" відбувся за вашим пляном?!

— Так! Я хочу, щоб ви сказали те, що відповідає правді і моїй небіній інтуїції старого чекіста! — Ще раз нахмурилась, краще залишіть цю непотрібну гру в "бурулькі", бо ж знаєте, які будуть для вас наслідки, якщо цей процес відбудеться без вашої згоди і прямої співпраці належно вашого обов'язку.

Після короткої паузи:

— У вас є ще тільки трошки, — пам'ятайте, — і рошк и часу, щоб подумати, зважити всі можливі наслідки для вас і не створювати ганебної для самої себе всіх нас справи.

— Навіть справи?! — Нелі іронічно і досадно розсміялася, витримуючи на собі злій, свердлячий погляд жовтавих очей слідчого. Додала:

— Саме найбільше, що я можу сказати, це те, що ви дуже самовпевнений і щодо своєї сили і щодо своєї правоти й "інтуїції".

— Добре! Щодо сили, себто сили моїх уповноважень, ви візнаєте зараз, ще сьогодні... Що до моєї правоти і вірності моєї інтуїції, я обіцяю вас переконати не пізніше як після завтра. Обіцяю, що ви, хоч і пізно, але відчуте, що знаєте! А зараз підійтіть ближче до підсудного і проженіть хмару з вашого мило-го янгольського личка!

Нелі хотіла було запротестувати на слова начальника С. В. і піти до виходу, але відчувши, що вона вже в пастці, лише подразливо сказала:

— Експеримент для експерименту!... — І, швидше, ніж слідчий, підійшла до Саяна і встро мила в його очі свій строгий і холодний погляд. Повела очима два рази наліво і направо, застигла. — Саян зрозумів:

— "Ні, ні! Ні в якому разі не признавайся і не погоджується".

— "Допитуємий" Саяне! Ви добре бачите?

— Так, я бачу добре.

— Ви бачите знайому вам жінку, що вас хоче врятувати, ручаючись головою за вашу добру репутацію і цілковиту вашу неприналежність до справи, в якій вас обвинувається Скажіть, це правда, що каже і знає про вас ця жінка? — запитав урочисто і якось довірочно начальник С. В. і ніби ненароком заслонив Нелю своїми плечима, вичікуюче вставивши м'яким на цей раз поглядом на Саяна.

І коли енкаведист знову відслонив Нелю, Саян, що вгледів зненацька наслідковати зверхній погляд останнього, не помітив дія себе в її очах ні заперечення, ні підтвердження, тільки холод і байдужість, бо страх і страждання її були заховані глибоко. Злім і подразливим голосом сказав:

— Ні! Ніколи я не знав, не бачив цієї жінки і вважаю її твердження якщо не вигадкою її хворої фантазії, то просто...

Саян затримався на слові.

— Шо — то просто? — гнівно перепи-тав начальник С. В.

— То просто провокацією!

Від цього злого, розплачливого вигуку в лиці слідчому, Нелі здригнулася, але не зрадила свого збентеження і тривожного злогаду, (може, він і справді подумав, що я тут з метою провокації?). Потім зраділа (добре, що він так категорично зрікся її), засмоктлася.

— Мені не потрібні ваші висновки і визначення, чи поява цієї жінки тут і її свідоцтва про вас це фантазія чи провокація (за цей неввічливий і невідповідний вираз ми з вами, громадянин Саян - Незнав, ще будемо говорити, не правда??!), зараз мені потрібно знати, чи коли не буде в своєму житті ви зустрічали цю жінку, чи розмовляли з нею, чи тільки бачили, чи були знайомі. Мені це потрібно, щоб нарешті роз'язатись з вами і вписати у вашу справу

потрібний плюс і зменшити кількість мінусів, що тяжать над вашим життям. І нарешті, (слідчий розплачено підніс і заломав руки) — подумайте, що я також людина, як і ви, і маю обмежене терпіння! І коли ви так отупіли у вашій впергості і огрубіли душою й тілом, втягнулися і байдужі до всіх цих неприємних і важких для культурної людини процедур зізнання, що я їх змушені провадити персонально, пожалійте себе і ваших близьких, пожалійте і мої нерви. Ви ж людина, не звір!...

У них словах слідчого було стільки гісторичного благання, страждання і моління про співчуття до нього, що на мить можна було б подумати, що не він катує Саяна, а навпаки.

Але Нелі подивилася на нього і саркастично посміхнулася, а Саян, що вже не раз бачив і чув ці раптові метаморфози у поведінці слідчого, втомленим і сухим голосом промовив:

— Я вам відповідав, гражданін слідчий, на всі ваші питання і не можу сказати вам більше, ніж мені дозволяє моя людська гідність громадянина Советського Союзу, і більше, ніж може сказати чоловік чоловікові в цій ситуації, що є надто нерівна. Не знаю, чому з'явилася ця жінка тут, що хоче від мене, вже заздалегідь приреченого і готового на смерть... Не знаю я її, навіть коли вона хоче допомогти мені. Я волю вмерти. Нé знаю я її.

— Не будьте Дон-Кіхотом, Саяне! Не бавтесь у драматично-ліричну романтику, це не потрібно. Вам дается останній шанс, що вирішує вашу долю. Десять хвилин для розмислення і зформулювання вашого зізнання. Ходім! — слідчий кивком руки наказав Саяновійти за ним. Він підвів його до невеличкого столика, на якому лежало декілька аркушів білого паперу і синій хемічний олівець.

— Сідайте, ви також втомилися, — слідчий підхопив Саяна під лікоть саме в ту хвилину, коли той мав упасти. — Сідайте, відпочиньте і напишіть все гарненько, вже час, час все скінчити. — Слідчий навіть по-братньому лагідно потріпав долонею Саяна по плачах і відійшов у бік Нелі, що вже сиділа край стола слідчого і схиливши голову, щоб не зрадити себе, ховала свої тривожні думки про слова слідчого і його погрози.

Слідчий присунув свій стілець більче до Нелі, відвів її руку від чола, заглянув в очі, не випускаючи її рук зі своїх.

— Це що?... потрібно не вам для довідки, чи в порядку служби і обов'язків?... — Нелі гнівно висмикнула свої пальці.

Так сиділи деякий час, і по гнівному кепкуючому виразові їх облич, по нищівному сміху, здавалося, можна було побачити, що між ними, причаївшись у сутінках, тримаючи скопцюблені пазурі на горлі молодої, то смертельно блідої, то раптом червоніючої жінки — смерть.

Волт ВІТМЕН

БОГИ

Божественний Коханче, Друже досконалий,
Що ждеш, невидний ще, але прийдеш певно,
Будь ти мені Богом!

Ти, ти, Чоловіче Ідеальний,
Ясний, вдеволений, прекрасний,
снаги й любові повний,
Довершений тілом, всерозпряжений духом,
Будь ти мені Богом!

Ти, Смерте (бо Життя скінчило чергу),
Що ведеш і отвіраєш небесні хороми,
Будь ти мені Богом!

Ти, — “щось” постужне і найкраще, що я знаю,
Прорви гнітуючу в'язь (тебе, тебе звільни,
о Душі!),
Будь ти мені Богом!

Всі величні ідеї, народів всіх надії,
Геройства всі, діла пориву і надіння,
Ви мені будьте Богами!

Ти, Часе, Ти, Просторе,
Круже божественний Землі,
Ти, Виде ясний, що тебе я бачу й обожаю,
Ти, Світло Сонця світле, Ти, Зоре вночі,
Ви мені будьте Богами!

Переклав Володимир

***
— Дозволите вас ~~згадки~~? У вас дуже стомлений вигляд, — ніби співчутливо промовив начальник С.В. і, підводячись зі стільця, підняв Нелі. Зник з нею за ~~звуконепроникальними~~ дверима кабінету.

—... Не знаю, не знаю я її... мов сомнамбула, тихо повторив ще раз впевнiv себе Саян. Це було його системою.

Він поспішно взяв олівець і скаліченою рукою написав на аркуші паперу: —

н е з на ю .

Підкреслив. Рука його безсило впала вниз, торкаючись скривленими з одірваними нігтями пальцями м'якої вори килима “Смірна”. Розпухла і знівечена але все ще гарна голова його лягла на білосніжний аркуш паперу, закриваючи собою слово “н е з на ю ”.

(Далі буде)

«ПОРОГИ»

И. В. ГЕТЕ

З циклу «Римські елегії»

I

Мов, о каміння, до мене, речіть ви, палати
високі,
Вулиці, слово скажіть! Генію, знак свій
подай!
Так, одушевлене все, що в стінах твоїх є
священих,
Риме довічний, — воно ще лише мене
мовчить.
О, що за шепіт лунає, в котрому вікні я
побачу
Любе створіння, яке палом мене освіжить?
Ше не прознав я доріг, на яких я, від неї й
до неї
Ходячи раз-попри-раз, час дорогий розточу.
Я оглядаю церкви і палаці, руїни. і колони,
Наче розсудливий гість в добropристойній
путі.
Буде небавом по всьому. Зостанеться храм ще
єдиний,
Храм лише Ерота — і він прийме прихильні
серця.
І хоч ти світом єси, о Риме, але без любови
Світом не був би цей світ, Римом не був би
і Рим

viii

Повість я чую від тебе, кохана, що в роки
дитинства
Не до вподоби була людям і матері ти,
Поки не виросла, тихо розвившись; я повісті
віріо:
Ти особливим дитям мала з'явитись на світ.
Також і цвіт винограду не є показним; але
будить
Ягода спіла його захват людей і богів.

JX

Грає осінній вогонь в посільському затишнім
каміні,
Вгору, глодаючи хмиз, з тріском, як швидко!
летьти.
Втішить мене він сьогодні: бо перше, ніж в
вугілля темне
В'язка обернеться дрови в попелі іскра замре,
Люблена прийде моя. Спалахнуть тоді хмиз і
поліна,
Святом блискучим для нас стане отеплена
ніч.
Вранці вона діловито покине ліжницю любови
І, бистрорука, вогонь збудить у попелі знов.
Бо перед іншими Амор власкавив прислужливу
даром:
В попелі стихлу блідім радістю збудити
нараз.

x

Цезар і Гайнріх, і Фрідріх, і сам Олександер,
Великі,
Слави своєї дали б часту половинну мені,
Щоб на одну лише ніч відступив би я кожному
ложе;
Держить їх, бідних, проте Орку потуга
тверда.
Отже, радій, о жигущий, любов'ю огрітому
місцю,
Поки бігучу стопу Лета не зросить тобі.

xiv

Хлопче, вогонь засвіти! — “Ще не темно!
Віконниць не руште!
Гніт і олію пощо нам витрачати за дня!
Бо не за гори, лише за доми заховалося сонце,
Ще півгодини мине, поки задзвонята
церкви.” —
Йди, о безщасний, і слухайся! Дівчину жду я!
Тим часом
Віснице ночі, потіш, мила лямадо — мене!

xxvi

“Любий, чому не відвідав сьогодні ти наш
виноградник? —
Приобіцявши, я там ждала на тебе сама”. —
“Вже я ввійшов був, найкраща, але твого
дядька помітив; .
Він повертається в кущах пильно то в цей бік,
то в той.
Викрався спішно назад я”. — “Який же омані
ти дався!
Бо то опудало, знай, з саду прогнало тебе!
Ми спорудили його з очерету й одежі старої;
Ревне трудилася і я, але на школу собі!” —
Воля старого здійснилась: сполохав він
вільного птаха,
Що обкрадає, лихий сад і небогу йому.

Переклав М. ОРЕСТ

Тиждень в Сіцлії

ТАОРМІНА

1 червня 1935 р.

Червона книжка італійського Туринг-клюбу висловлюється цілком ясно: "Краєвид, що відкривається в горішньої частині грецького театру, один із найкращих, що їх можна бачити, осебливо, коли сходить сонце; він славний на ввесь світ своєю красою, просторістю та незрівняною грою барв..."

Отже, встаю вдосвіта і, без сніданку, поспішаюсь, чим дуж, на побачення з сонцем до грецького театру.

Але знаю — ворота замкнені...

Вчора ввечорі так само знайшов замкнені ворота таормінської середньовічної фортеці, що панує на шпилі гори над Таорміною. Відчувається велика потреба тримати під замком старі пошарпані руїни! З огляду на те, що тут ніхто навіть на ніч не замикає своїх дверей, роблю висновок, що бояться тут не злодіїв, які, зрештою, навряд чи й спокусилися б на величезне старе каміння! Досить подумати про кошти транспорту... Ні, бояться тут, очевидячки, того, що якийсь неосвічений турист міг би оглянути ці руїни без... пояснень місцевих "фахівців" і без відповідного вислову зворушеного вдачності . . .

Але тимчасом — що робити?

Сідаю на қам'яну лаву, одну з тих, що тут по всіх усюдах пропонують подорожнім фізичний спочинок, дуже часто — насолоду очам і душі. Починаю терпеливо чекати, зиркаючи раз-по-раз на небо.

На щастя, сонце теж не поспішається. Ранок сірий. Один із тих ранків, що їх ніяк не сподіваєшся в Сіцлії. Вогкі хмари мляво вкривають небо густою запоною і, замість сонця, хто зна, чи не почне накрапати.

Якийсь дідок у неймовірно полатаній одежі вештається вулицею взад і вперед, посмоктуючи люльку і співчутливо на мене поглядаючи. Старого, гевно, мучила безсонниця, і він вийшов на вулицю дихнути повітрям та потягнути зілька разів і обсмаленої люльки.

Кім мене й нього, на вулиці ані собаки

В сусідньому готелі "Тімео" всі вікна сплють із щільно замкненіми персіянами (ліпчасті віконниці).

Нараз старий гаважується заговорити.

Але він говорить таким трудним сіцлійським діялектом і таким беззубим ротом, що мої геройчні зусилля його зрозуміти залишаються марними.

Тоді старий починає допомагати собі енергійними рухами рук, і от — я зрозумів: він радить мені перелісти через ворота, бо кус-

тод (сторож) відмикає театр дуже пізно.

Чи не добра ідея?!

Ворота досить низькі, і гімнастичні вправи вранці належать до найбільш корисних для здоров'я й гарного настрою.

— Дякую, діду!

Напружуочи всі м'язи тіла, потрапляю на другий бік.

Але дід — через гратеги — простягає до мене худу, тремтливу руку:

— Моя добра ідея.

Не можу заперечувати. Добра ідея, дійсно, дідова. Бачу, що почування власності, навіть на ідейну продукцію тут помітно розвинене. Але тоді я дивлюсь на полатане шмаття: бідний діду! Або тобі рідко приходять до голови добре ідеї, або невдячні люди визискують твою ідейну продукцію і не відчувають ніякого обов'язку тебе чимсь "щільно винагородити. Скільки геніяльних винахідників гине отак у зліднях тим часом, як їх винагороди збагачують людство і набивають кишенні зручним спекулянтам!

— На, тримай, діду, і зам'ятай, що українці вміють бути вдячними . . .

Але, здається, дід так само зле мене розумів, як і я його. До того ж, чи чув він ю про такий чудний народ, отих українців, що часто й самі не знають, хто вони й що вони? Чи бачив він їх коли, надто бідних і надто малоцікавих для туристичних подорожей? Чи міг їх пізнати в прибраних чужих павініх перах?

Дід залишився за гратегами, я пішов уперед.

Коли ви чуете про театр, вам, мабуть, уявляється великий будинок із просторою залею, сценою, півколом лож і складною системою коридорів та переходів.

Грецький античний театр не має в собі нічого подібного.

Насамперед він не має над собою даху: всі вистави відбуваються на свіжому повітрі під відкритим небом. Усесь театр складається з півкола сходів, що на них сидіти глядачі, і що, стіжком, сходили до рівня сцени, де від бувалася вистава. Обабіч сцени знаходилися кімнатки для акторів та для потрібного театрального реквізиту. Понад сходами знаходилися портики, прикрашені колонами та статуями, де слухачі могли розправити ноги в приемній прохолоді та порозмовляти з приятелями. Ніяких лож не було. Ложі з'явилися в дуже пізніх часах розкіші бароко та салонів, коли замінування аристократичних кат у спітках брало гору над заїкавччям виставової розбивало ввесь театр на сотки маленьких салонів, повернених — про форма то театраль-

ної сцени і відмежованих один від одного.

В грецькому театрі все зацікавлення зосереджене на виставі, — вона об'єднує всіх слухачів в один культурний колектив. Форма грецького театру може служити, як яскравий вираз демократизму й культурності давнього грецького народу, що в спільному замилуванні до мистецтва, не знав ще культурних прошарків і жив спільною для всього народу культурою.

В пізніші часи, театри відчали клясовий поліл суспільства та мусіли переділитися на різко відмежовані частини. І тільки останніми часами, коли народні маси починають все сильніше брати гору над нечисленними аристократичними верхами і накидати театральним підприємствам, що рахуються з числом, а не з якістю, свій смак, відроджуються знову однакові для всіх сходи грецьких театрів — в сучасних стадіонах, де багатотисячні натовпи слідують... за футбольними змаганнями!

Грецький театр в Таорміні був би найбільшим грецьким театром у Сіцілії, коли б не було перед ним грецького театру в Сіракузах; що більш, ніж 2.000 років, усе тримав пальму першенства.

Сходи таормінського театру вирізьблено було просто в скелі, але від них мало вже що залишилося — трава й каміні.

Зате добре зберігся задній мур сцени, що був чіби декоративним тлом для акторів, шість заглибень у мурі для статуй та кілька налітих мармурових колон, що дві з них ще досі зв'язані різьбленим архітравом.

Краєвид із театру лігсно прегарний, але сонце на побачення че з'явилося.

Величезна маса Етни вкрита загрозливими хмарами, і море, що зазирає через кожну арку театральних портиків, через кожну підгину в мурі сцени, — то вкривається дрібними рухливими зморшками, ніби намагається прогнати якусь велику надокучливу муху, то знову лягає, спокійно-гладке після темне, в глибокій задумі.

Не маю сумнівів, що твори давніх грецьких клясиків — Софокла, Евріпіда та інших — захоплювали глядачів чесоким трагізмом життя героїчних персонажів, чарували їх вуха красою й гармонією класичного віршу, але все ж — чи ця краса природи й оточення не відбирала частину уваги?

Грецькі театри були славні своєю акустикою. Ні одне слово, навіть сказане в ледве помітному шепоті, не пропадало для слухача. І ще досі всі туристи невідмінно пробують свій голос на грецькій сцені, — особливо, якщо знаходяться в приємному товаристві, що радо їх слухає й зносить навіть фальшиві тони. Але я сконстатував цю незвичайну прикмету грецького театру в цілком інший спосіб. Уже хвилин п'ять, як я чув цілком виразно чиєсь кроки, що постійно наближувалися, але іноді

цілком переривалися, ніби хтось їх відрізував: без сумніву хтось ішов до мене невидними міні переходами, а хвилю звука перетинав часдо-часу якийсь мур. Нарешті, кроків на десять від мене, з-поза колони виринула постать і привітала мене. Я вілповів таким же привітом.

— Чи ви, часом, не кустод театрту? — перший запитав я.

— Ні. Кустод ще спить, а я його помічник. Але скажіть, будь ласка, як ви тут опинилися? Через ворота?

— Через ворота.

— Гм-м...

— Провідник Туринга, — сказав я, показуючи книжку, що тримав у руці, — радить відвідати театр при сході сонця, і, здається, єдиний спосіб виконати цю пораду, не турбуючи людей, що хочуть спати, саме цей — через ворота... А що я не англійська стара міс...

Говорив я цілком свободно й певний свого права. Розуміється, перелазити через замкнені ворота було також порушенням чи і х ось прав (інакше не треба було б їх замикати!), але я вельми покладався на свою журналістичну картку, підписану Чіаном, зятем Муссоліні, як міністром преси й пропаганди, та віце-директором італійської поліції, — в тій картці доручалося всім властям всіляко допомагати мені у виконанні моїх журналістичних функцій. Крім того, мав я ще картку від Міністерства Освіти (чи, як його тут називають, "Віховання"), — а вона давала мені право безплатно відвідувати всі державні музеї, колекції, розкопки, тощо. Отже, я був цілком спокійний і певний себе. І моя певність, очевидчика, вплинула на сторожа. Відсалютувавши мені знову, він дав мені спокій.

Я задоволено мацнув кишеню і — сконстатував, що в ній не було моого папірника з документами...

Невже я загубив його, перелазячи через ворота? Думки проносяться блискавицями... Прийшлося б, чого доброго, мандрувати до поліції, виповнювати тисячі неприємних формальностей... Тієї хвилини я дав собі слово більше не лазити через чужі ворота... І тоді я згадав, що ввечорі, лягаючи спати, поклав папірника під подушку...

Сідаю, щоб привести думки до ладу, і пригадую; що спокійний, самопевнений тон порятував мене колись у далеко гірших обставинах.

Це було, коли большевицькі війська Муравйова та Юрка Коцюбинського брали Київ. Після низки безсонних ночей, я нарешті заснув непробудним сном у підвалі нашого дому. Тим часом війська Центральної Ради почали виходити з Києва, але мене, одного з чотирьох її секретарів, ніхто навіть не подумав про те сповістити. Чи то того було?! Коли я проснувся, ввесь Київ був уже в большевицьких руках. Співмешканці повідомили мене, що від-

діли червоноармійців ходять від будинку до будинку, хапають підозрілих їм людей і одних розстрілюють на місці, а других відвозять до чрезвичайки (ЧЕКА). Треба було тікати. Швайцаром нашого дому був большевик, і не було ніякої надії вдома переховатися.

Вдягнувши студентську шинелю, що на ній золоті гудзики вже перед тим були обшиті чорною тканиною; наклавши на ніс металеві окуляри з поламаною ніжкою, що її заступав покручений дріт; сунувши якусь книжку за пазуху так, що її горішній кінець стирчав із шинелі, і я підтримував її рукою, — я вийшов із дому, маючи в кишенні аж три документи, кожний з яких, як я потім довідався, був присудом смерти.

Я пройшов увесь Андріївський схил, ввесь Поділ, всю Куренівку, всю Пріорку, зустрічав мало не на кожному розі, на кожному перехресті большевицькі озброєні дозори, — і ніхто, ні хто ні разу не спітав у мене документів!

В садах горішнього Подолу ще точилася збройна боротьба; чути було постріли, я бачив людей, що тікали й ховалися; бачив червоноармійців, що їх переслідували, — але я був самовпевнений і спокійний. Я йшов упросто на большевицькі дозори:

— Что, товаріші, уже кончілось? Можна пройті?

— Кончілось, прахаді, товаріш!

І я проходив. Згадую і — дивуюся. Побіч мене перевозили людей на розстріл. Одного разу мало не бачив, але в усякому разі — чув, як їх розстрілювано, — але мене ніхто не чіпав:

— Прахаді, товаріш!

Я встав. Поглянув навколо. Побачив руїни грецького театру. Побачив далеке, безмежне море, і мені дивно стало, як той недомучений Київ міг нараз мене тут обсісти . . .

Після сніданку, вибираюсь у дальшу мандрівку містом.

Придивляюся його вузеньким вулицям із старовинними палацами, з висячими садами, з мальовничими дворами; його балкончиками, увішаними густо-густо вазонами з пишними квітами; його готичним біфорам та трифорам; його старезним баштам і зубчастим мурам, добре подъобаним заливним зубом часу; його перквам, пімережаним чорно-білим геометричним орнаментом, — білим вітром мармуру, чорним від лави, — двох матеріалів, що йшли тут впереміжку на будову; його крутим склонам, що понад мальовничою аркою, ведуть просто з вуличі, чи з подвір'я, почернілого й темного, до другого, а то й третього поверху, де над дверима зберігається від давніх часів піляхетьський герб.

Заходжу до палацу Корвайя, визначеному в провіднику Туринга, портатом 1412 р. і характерними зовнішніми сходами.

Назустріч виходить низенький чоловічок з гострим носом і пронизливими очима. Подає в руки якийсь лист і представляється, як сторож палацу, визнаного за власність нації.

На листі в мовах німецькій, французькій та англійській пояснення про палац і рекомендація про "подарунок" сторожеві. Пояснювати зрештою нема чого, вистачає дивитися й відчувати.

— А чому ж тут нічого нема в італійській мові? — запитую сторожа, повертуючи йому листа.

— А ви — італієць? — і, не чекаючи відповіді, додає:

— Це для тих, що не розуміють . . .

Заходжу до собору.

Ні в одному італійському місті не можна оминати собору. І якщо мало не кожна церква в Італії — маленький музей мистецтва, то собори завжди мають в собі щось особливо цікаве.

В цьому соборі найбільш цікавим був... черговий дідусь, що не відходив від мене ні на крок і все намагався мені просяти пояснювати, хоч я й запевняв його, що я — "людина дуже вчена, і знаю напевно більше від нього..."

Він на це тільки кліпав очима, дивився на мене з хвилинку і знову починав:

— Оці колони походять із грецького театру . . .

— Але ж, на милість Бога, скажіть мені, чікі колони не походять із грецького театру, і — скільки було колон у тому театрі, коли, де не ступиш, опинишся перед "колонами з грецького театру"?! Здається, тут уважають, що для кожної колони не може бути нічого більш почесного, як "походити з грецького театру."

Дідусь знову кліпає очима і за хвилинку розпочинає:

— Оце Мадонна з дитятком . . .

— Та не може бути! — ніби дивуюся я, — а я думав, що то старець із торбою . . .

Але він не розуміє моєго, трохи злісного жарту.

Тим часом "Мадонна з дитятком" дійсно дуже цікава й давня картина, мабуть, із XIV ст. Дитятко ніби висить у повітрі, і мимоволі дивуєшся, як воно досі не впало. Але якщо воно втрималося так 1500 років, можна думати, що втримається й далі . . .

Тут же під склом, коло Мадонни, прегарна голова Христа, відомого типу "Ось людина", повна експресії, вирізблена з дерева якимсь невідомим величким майстром.

Всі вівтарі в соборі з прегарного рожевого мармуру місцевого походження

Решту дня товаришить мені малий хлопець одинадцяти років — Карніца Джованні лі Джузеппе.

Він знайшов мене на терасі коло готель Ексельсіор, коли я, з отівнем в одній руці і за-

писником у другій, намагався, сидячи на низенькій мурованій огорожі над прірвою, спинати свої враження. З вродженою місцевим людям граційністю й доброю волею, він підсів коло мене й почав дономагати:

— Оце насупроти гора Мола, з фортецею Мола, місце дуже гарних і цікавих прогулянок, далі вліво гора Сірано, потім гора . . .

Я дивився на нього, всміхаючись, і не переривав.

Скінчивши з горами, він узявся за мури:

— Праворуч від нас — сарацинська башта... Коли Сарацини в 902 році взяли були Таорміну, вони геть чисто її поруйнували. Але каїліф Аль-Моец так залюбився в цій місцевості, що наказав її знову розбудувати. Відбудоване місто було назване Аль-Моецією. Зрештою, в 1078 р. у сарацинів відняли це місто нормани і повернули йому його стару назву, але від сарацинів залишилися оці башти та мури . . .

А я думав: коли б наші, українські діти так знали рідину історію!

А він продовжував, повертаючись в іще даліше минуле:

— На площі коло собора --- ви певно бачили? -- є водограй. На тому водограї вирізблена Сирена, напів-жінка, напів-риба, -- це наш таормінський герб... Колись під грецьким театром . . .

— Без грецького театру тут, здається, ніхто й ніщо не обходиться!...

Але він не вважає:

— Під грецьким театром жила така страшна-страшна звірина, що звалася Сирена. Вона хапала людей і їх поїдала. І не можна було нікому жити в цих околицях. Аж одного дня з'явився тут сильний, могутній чоловік, що називався Тарзан, -- він забив Сирену і на тому місці збудував театр . . .

— Те-те-те! Тарзан?! Але щось ти, братіку, здорово вигадуеш... Про Тарзана ти довідався хіба з кінематографу... Ти до кінематографу ходиш?

— Ходжу.

— І бачив фільму про Тарзана?

— Бачив . . .

— Отож то є... І я, братіку, теж бачин! І смію тебе запевнити, що коли була ота Сирена, то про Тарзана і . . . оки не було... і певно, що не він і той грецький театр вибудував . . .

Але хлопець твердо сказав на своєму і намагався мене обов'язково переконати, що ніхто, як Тарзан, забив Сирену і вибудував грецький театр.

Ось вам несподіваний приклад впливу кінематографу на "кування" історії й народження легенд.

Джованні Карніара відвів мене потім до міського таормінського парку.

Це — найкращий, найбагатший, найрізноманітніший парк із усіх, які я коли перед тим

бачив! Він не дуже великий, і своїм розміром не може дорівнювати багатьом з римських парків, і особливо паркові Вілли Боргезе, що на його чарівні пінні виходили вікна моого римського помешкання, — але краса його положення на скелях високо понад морем, багатство рослинності й садово-архітектурної фантазії роблять його просто казковим.

Тут дійсно відчуваєш чарі Таорміни, що її вже від століть звуть "перлиною Сіцилії", тим часом, як Сіцилія заслуговує на назву — "перлини Середземного Моря".

Від тисячеліття тут працюють у злагоді природа і люди. Людина відмірює простір і вкриє його точно і щільно, як того вимагають потреби комфорту й естетики. А природа йде за нею крок за кроком, і де людина спилюється, дороблює недороблене, домальовує недорисоване, заповнює порожнє місце квітами й барвами.

Таорміна має вже довгу історію.

Таорміна має вже славні руїни, прадавні мури, фортеці, обтяжені століттями мальовничі суворі палаці, — але не заради них приїздять із усіх кінців світу туристи до Таорміни, — не вони — зміст і суть Таорміни. Вони лише незайвий додаток, люксусова прикраса вже і так прегарної жінки.

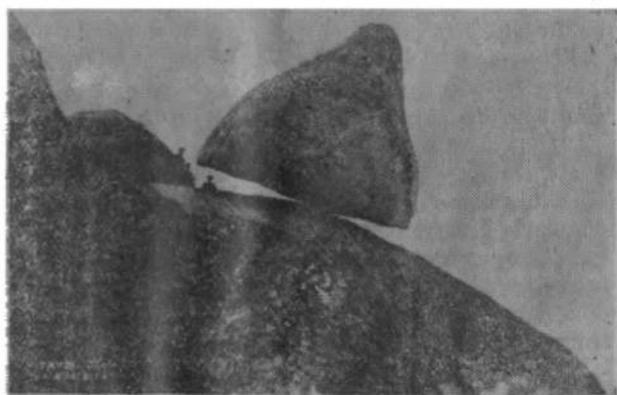
Справжній зміст життя Таорміни — сонце, море, скелі, квіти, радість життя, оп'янення краси, насолода кохання.

І недурно в садах і кімнатах колишнього монастиря св. Домініка, замість мовчазних, ожалоблених черниць, блукають тепер вічно вісміхнені й спраглі любови гарні дівчата; завиває розпусно галасливий джез-банд, і закохані пари похідливо звиваються в ритмі тужливого танго, — Таорміна не для посту й відмови, Таорміна — для бенкету й радощів.

Але як бенкетувати самому?

Щоб не піддаватися тузі, сьогодні ж утешу до Сіракуз.

(Продовження буде)

ТАНДІЛЬ Рухомий камінь

Шляхи та стежки через Дніпрові пороги

Дніпро має свою велич: вікові пороги, забори та шляхи й стежки через них. Поріг — це гряда каменів, що перегороджують Дніпро од берега до берега, а забора, чи як кажуть лоцмани, забірка — менша гряда каменів, які займають тільки частину річки.

Пороги містяться в межах Дніпропетровська (Катеринослав) та Запоріжжя (Олександрівське) на віддалі 3 - 10 кілометрів один від одного. Забори, чи забірки — в самих порогах та між ними. А шляхи та стежки проходять через усю порожисту частину річки.

Довжина порожистої частини Дніпра дорівнює 85 км., а ширина від 170 метрів до 2 км. І увесь цей простір річки, крім порогів та забор, ще пересипаний скелями, стрілицями, різної величини каменями сухими, підводними по-тайними, островами та острівками, косами та загребами (піщаний насип) тощо.

Рівень води в Дніпропетровську (початок порогів) вище Чорного моря на 47 м., а в Запоріжжі — 14 м. Таким чином загальний водоспад усієї порожистої частини Дніпра 33 метри.

Усіх порогів дев'ять:

1. Старо-Кодацький, 480 м., довг., водоспад на сек. 3,84 м.
2. Сурський, 80 м. довгий. водоспад на секунду 4,46 м.
3. Лоханський, 300 м. довг., водоспад на секунду 8,30 м.,
4. Дзвонецький, 220 м. довг., водоспад на секунду 3,50 м.,
5. Ненаситецький, 820 м. довгий, водоспл. на секун. 4,85 м.,
6. Вовніговський, 730 м. дов., водоспад на секунду 4,60 м.,
7. Будилівський, 300 м. дов., водоспад на секунду 4,18 м.,

8. Лишній, 140 м. довгий, водоспад на секунду 2,28 метр.,

9. Вільний з "Вовчим горлом", 840 м. довгий, водоспад на секунду 3,84 метра.

А забор, що їх лоцмани пильнують на порогах, нараховується 39: Бажанова, Бондарева, Бойкова, Біла, Біленька, Буціва, Воронова, Висока, Василівська, Візірова, Гусина, Глуха, Глухенька, Дубова, Зелена, Кодацьке річище, Колот нечина, Ковбасина, Крива, Но сулина, Німецька, Нурикова, Пундикова, Прорізна, Привальна, Ракова, Рвана, Стрільча, Сторублева, Смольська, Самоловина, Скляна, Тягинка, Ткачева, Черінь, Чернівська, Чортова, Шкварчева та Явленна.

Про решту топографічних знаків у порожистій частині Дніпра, тобто: забірок, окремих каменів, кіс та загреб, буде подано далі, разом зі з'ясуванням шляхів та стежок через пороги.

З історичних джерел відомо, що пороги знані ще з Х віку. Тоді ж між Україною та Грецією вже відбувались Дні пром торговельні зносини. Але подорож до порогів була звичайною, між порогами трудненькою, а в самих порогах абсолютно неможливою. Тому кожний поріг, купці мусіли оминати суходолом, разом переносячи й свої судна з краю.

Отже, згодом на протязі кількох віків, запорозькі козаки, разом з навколішніми мешканцями, українцями, вивчили через усю порожисту частину Дніпра прохід для човнів та байдаків і назвали його "Козацьким шляхом". І від тоді вже не доводилося оминати пороги суходолом. Цей "Козацький шлях" лежить по над правим боком Дніпра.

Останній з дніпровських лоцманів Олексій Запорожець. Скульптура роботи проф. К. Бульдина.

Після зруйнування "старшим братом" року 1775 останньої Підпільнянської Січі Запорізької, на порогах орга нізувалася громада лоцманів, нащадків Запорозьких козаків, і почали переправляти "Козацьким шляхом" різний транспорт. Але коли через кілька десятків років для переправи через пороги почало надходити транспорту на багато більше, а в той час Дніпро в порожистій його частині кожного року, з початком літа, досить мілі, то лоцмани не могли своєчасно його через пороги переправити, й він мусів ждати до слідуючої весни. Із цього промисловість терпіла збиткі. Тому лоцмани, щоб розв'язати проблему, висунули думку — побудувати в кожнім порозі роблений шлях, спо собом каналу. Скорі, а саме 1843 р. побудову на порогах цього шляху розпочато в широкому маштабі. А року 1854 закінчено й названо "Лоцманським шляхом". Таким чином лоцмани почали переправляти через пороги транспорт "Козацьким шляхом" у велику воду, весною, а "Лоцманським шляхом" при малій воді влітку мали успіх.

Розквіт руху на порогах відбувався в дев'ятисотих роках. А транспорт, що переправлявся через них був такий: 1) "Люза". Незграбне судно, розміром 56 на 14 метрів. Ван

тажилося крамом — дерев'яними виробами для кованих за лізом возів: ободами, шпицями тощо. Також дерев'яними лопатами, ваганами і т. п.

2) "Брянка". Судно розміром 32 на 8 метрів. Вантажилося суканою мотузкою різного розміру, оліями всяких смаків, виробами з чавуну — казанами, сковородами, скляним та фаянсовим посудом і дерев'яними мисками тощо.

3) "Гончак". Гінке судно, розміром 60 на 7½ м. Вантажилося: березовим дручям, дубовими різаними брусами, дерев'яним вугіллям та смолою.

4) "Берлина". Судно, розміром 36 на 6 м. Вантажилося: картоплею, цибулею й часником.

5) "Картоплянка". Судно, розміром 14 на 3½ м. Вантажилося картоплею та глиняними горщиками.

Усі ці судна не парові й рухались за течією води та з до помогою ручних весел.

6) Пароплаві річкового плавання, що йшли на Низ Дніпра для праці по вільних водах і 7) Плоти. Пліт в'яжеться з грубого лісоматеріалу — колод тощо, розміром 36 на 12 метрів, або 72 на 6 м., а товщиною до 150 сантим. І вантажиться таким же матеріалом. Поділяється він на кілька частин, які одна до одної прив'язуються товстою мотузяною лінвою в спосіб кірця. Щоб між каменями в порогах він міг вигинатися, на всі боки.

Козацький шлях для переправи плотів.

Починається він з-під острова "Станового" й лежить понад скелею, або стрілицею "Московкою", що лишається праворуч. Тут же, на правому боці Дніпра село Лоцманська-Кам'янка, що має свій початок з 1750 р. і де мешкають лоцмани порогів. А на стрілиці "Московці", в минулі віки сперевували москалі наїзници, звідки відбивалися від переслідування українців. Далі шлях минає праворуч острів "Кам'януватий", підводний ка-

мінь "Вир" і скелястий остров "Кодачок". "Вира" лоцма ни стежать досить уважно. Він є показчиком шляху далі. Минаючи "Кодачок", шлях повертає ліворуч, лишаючи також ліворуч великі камені "Трояні" та "Ходовий вир". Нижче, праворуч шляху забора "Бажанова" і камені "Близ Нимче, праворуч шляху забонюки". А ліворуч — великий камінь "Горбатий", камінь "Шапочка" й недалеко перший поріг "Кодацький". А близько порогу, хоч як у повітрі тихо, але подуває стрічний вітер, на мертвих хвилях похітується пліт — під серцем холоне... У порозі праворуч шляху камені "Кучереві" а ліворуч камінь "Плоский". Далі знову праворуч камені "Вишника", "Амросів" і "Бук". І знову ліворуч камінь "Бук" і кінець порогу.

Супроти порогу на правім боці село Старий Кодак, що існує тут з 1739 року від зліквідованої паланки Запорозьких козаків.

За порогом шлях лишає ліворуч камінь "Глухий", праворуч забору "Бондареву", знову ліворуч камінь "Ярошів", знову праворуч забору "Пурисову" і знову ліворуч камінь "Носулин", забору 'Носулину', острівки "Носулині", забору "Черінь" і косу "Муревину". І трошки нижче знову праворуч шляху забора 'Німецька' й острів "Демека". Тут, на правім боці Дніпра німецьке село Ямбург, за ним початок села Волоського й між ними з Заходу в Дніпро тече невеличка річка Сура. Да ли, праворуч шляху лежить острів "Сурський" і недалечко другий поріг "Сурський"

Цей поріг набагато спокійніший, ніж "Кодацький". Перед ним шлях лежить понад каменем "Виром" ліворуч. А за ним великий камінь "Безів" і кінець порогу.

За цим порогом шлях повертася ліворуч, лишаючи камені "Гарницеві" праворуч. І наближається третій поріг "Лohanський". І роздоріжжя: од-

не повертає праворуч і, йдучи пряму, лишає також право руч острівок "Зелений" та близько берега — великий камінь "Багатир". Цей шлях називається "Куликівським". Ним переправляють плоти тільки при найбільших ходових водах. На цьому правому березі кінчається село Волоське й починається його виселок — Майорка. А друге роздоріжжя повертає ліворуч і йде понад самим лівим берегом, лишаючи праворуч канал цього порогу і в порозі камінь "Плоский". У цій місцевості порогу збаламучені во ди мають найбільшу швидкість за всі пороги та б'ють на всі боки, як у лоханці розгойдані помий.

Далі шлях повертає ліворуч іде близько лівого берега. І недалеко, на суходолі цього берега лежить другий, totожній першому, великий камінь "Багатир". Про цих "Багатирів" між лоцманими ходить легенда, що коли на лівім боці Дніпра жили турки, а на правім — українці, то між ними часто виникали спірки, чия вся тут навколо земля. Турки казали: "По обох берегах вся земля наша!" А українці відказували: "Ні... Це наша земля!"

Нарешті дійшло до згоди на тому, щоб хтось з турків з лівого боку на правий, а — з українців на лівий, кинули по великому каменеві. І хто через Дніпро найдальше кине, того й уся земля буде.

I от турок-багатир кинув великого каменя на праву сторону Дніпра, а він і до суходолу не долетів і упав у воду. Тоді багатир-українець ще більшого каменя кинув на ліву сторону, й він упав на суходолі аж геть за берегом. Тоді турки відійшли, а українці зайняли всю землю.

Тут, від каменя "Багатиря" й до каменя "Багатиря" впоререк усієї річки розляглась рясна забора "Стрільча", її шлях лежить через неї, покручуєчись між каменями то в той, то в цей бік.

Минувши забору "Стрільчу", роздоріжжя лежать далі рівнолежко одне одному й лишають праворуч великого каменя "Черепаху" і "Ходового виру" й з'єднуються докупи. Цей вир є показчиком шляху на четвертий поріг "Дзвонецький". Тому лоцмани дуже уважно його пильнують. А не далеко і самий поріг, бо чуті його дзвінкі та голосисті пісні.

Шлях у порозі лишає праворуч великий камінь "Плоский", падає та вихитується на лавах: "Чорній", "Глухий" та "Кобиліній" й минає поріг. А пліт вискачує з нього викупаний та облитий, як дитина в купелі.

За порогом шлях лишає праворуч камінь "Кобилу" та камені "Лошата", й знову роздоріжжя. І одне з них іде в наям протоки "Тягинки" і лишає праворуч: камінь "Церковний", острів "Пісковатий", острів "Шулаїв", потім ліворуч великий острів "Кізлів" і знову праворуч забору "Тягинку". А друге роздоріжжя повертає ліворуч, лишає також ліворуч великого каменя "Копицю" і праворуч "Середняка" та цього ж великого острова "Кізлевого". І на його охвисті обидва роздоріжжя сходяться в один шлях.

Далі острова Кізлевого поти не йдуть. Тут, навколо нього, привал обов'язковий. Треба їх добре оглянути та в місцях пошкоджених полагодити, бо спереду поріг над порогами, "дід Ненаситець", найнебезпечніший за всіх. А під вечір, упоравшись з ними та ждуши раної зорі слідуючого дня, щоб рушати далі, лоцмани з'їжджаються на острів "Кізлів", варять кашу й під віковими дубами та осокорами на шовковій зеленій та пахучій травиці відпочивають. І одні розказують казки, інші пісень співають, а ще інші дослухаються до реву та стогну "Діда Ненаситеця" та тонкого голосу забори "Тягинки", яка йому завжди підспівує. А

пізніше; коли вже блакить неба сяє зіркамі, водять очима по Чуманському шляху, слухають безліч солов'їв, що своїм співом ніби намагаються один одного заглушити, пригалують своїх дідів, що обороняючи свою матір Україну від багатьох наїзників, плавали по порогах та навколо них суходолом літали верхи на коňах. І... сон.

З-під острова "Кізлевого", шлях на "Ненаситець" лежить понад каменем "Смолярем", що лишається праворуч; а ліворуч забора "Ракова" та камінь "Раків". Далі геть праворуч острівок "Зелений", а біжче нього камінь "Вир". Цей "Вир" показує на певний шлях у поріг. У часі пепреправи через "Ненаситець" плотів, на ньому завжди човном стоять крашій лоцмани і пильніше за плотом, щоб він пішов певним шляхом. А коли біля нього "Вира" пліт уже зблудився й плив поза шляхом, тоді поспіхом звозять з нього лоцманів на берег, а його пускати у поріг на явну загибель. Тут вже його ніякою силою не спиниш, ані направивши на шлях. А в порозі розшматовує його на окремі деревини, а деякі з них поламає на кусочки, на тріски.

У "Ненаситеці" нараховується 12 лав: "Служби", "Рвана", "Гостренка", "Одинцівська", "Рогозяна", "Буравлена", "Болгарська", "Багатирська", "Довгопола", "Казанцева", "Мокрі та сухі кладі" й "Рогата".

За "Виром" у порозі ліворуч шляху камінь "Служби", а праворуч — "Рваний". Потім шлях падає на лави "Гостренку" та "Рогату", лишаючи ліворуч камені "Гострого" і "Рогатого". А праворуч велика скеля "Монастирко". І нарешті водоспад "Помийниця", або "Пекло". Шлях лежить прямо через нього. І плюти, падаючи на "Пекло", гнуться, лускотять, тріщать... У цей час лоцмани міцно тримаються один за одного, щоб клекочучі води не знесли їх

з плота. Супроти "Ненаситеця" на правім боці одне за одним села: Олексіївка, Миколаївка та Військове.

Минувши "Ненаситець", шлях іде понад каменем "Бариня" ліворуч, а праворуч нова камінь "Голодаїв" та острови "Голодаєви". Нижче ліворуч шляху камені "Морозові" і "Причин", а ще нижче й праворуч камені "Рядові". Звідси шлях лежить через велику забору "Вороношу", виродовж якої міститься дехілька й забор інших. І лишає праворуч забору "Сторубесу", а ліворуч камінь "Сірей". Потім вигинається в усі боки, розминається з каменем "Потайним", лишаючи його праворуч, а ліворуч забор "Колотнеча", камінь "Біллій", знову праворуч камінь "Кебанечь", ліворуч — "Плоский", "Копиця" і знову праворуч забора "Бойкова", "Гусина" та камінь "Халявин".

Далі невеличкий простір без будь-яких перепон. І знову: ліворуч шляху острів "Пісковатий", а праворуч — камінь "Данилеїв", острівок "Данилеїв", камінь "Чортів дядько" та "Чортова" забора.

Нижче шлях повертає ліворуч, лишаючи також ліворуч забору "Високу", камінь "Рі-

зак-Шапочку" й знову праворуч камені "Рядові" й "Крячиний". На ньому завжди дрімають крячки. А за ним ліворуч шляху камені "Гущин" та "Драганів", праворуч камені "Балкові" й недалеко шостий поріг "Вовнігівський". Унук "Ненаситя". Вони між собою часто перегукуються. Оне реве "Ненаситець" і раптом обірветься. Тоді починає голосити поріг "Вовнігівський" і теж раптом обривається. І знову їй знову. По цьому перегукові лоцмани від знають майбутню погоду.

Вовнігівський поріг надає чотири лавами: "Близнюкою", "Плоскою", "Грозою" та "Помийницею".

Зараз за каменями "Балковими", шлях падає на поріг та лави: "Близнюкову" і "Плоску", лишаючи камені "Близнюки" праворуч, а "Плоский" ліворуч. І знову праворуч великий камінь "Гроза" а ліворуч забірка "Біла".

Кож в цьому порозі трапляється свірія, то в більшості тільки на "Грозі". Тут пліт не розривається на куски та деревини, як у інших місцях порожистої частини, а лягає на "Грозу" всім собою, аж дощ не покриє грудного каменя. Потім ця частина плоту

відламується, а пліт на неї їй знову відламується, знову їй знову, та накладе з таких кусків пілій ярус. І може б отак увесь пліт на "Грозі" улігся б, але в цей час лоцмани з усього плота збігаються на задню його голову й щосили відвертають її ліворуч. А як тільки хоч трошки звернуть, тоді вже самі прудкі води повертують її задом наперед, а вона відламується від "Грози" і несеється повз неї вже певним шляхом далі. Нижче "Грози", ліворуч шляху камінь "Цаприга" й кінець порогу.

Супроти "Вовнігівського" порога на правій боці Дніпра село Вовніги. Далі понад шляхом ліворуч камінь "Плоский", "Шереметів" і недалеко сьомий поріг "Будилівський-Будило". Він майже не за гроздливий і спадає двома спокійними лавами: "Тирину" та "Созоновою". Серед нього єдиний камінь "Бук", який не трудно з'єднати.

Якось лоцмани безпечно плотом минули пороги "Ненаситецький" та "Вовнігівський" і з необачності прилягли і здрімнули. Але в "Будилівському" порозі потрапили на камінь, а він так рвонув плота, що вони посвачувались, як після пострілу з гармати. А син наче їй не було...

За порогом "Будилівським", ліворуч шляху камені "Колісники" і "Червончий". Праворуч острівок "Канцеровський", а більше до правого берега Дніпра привальне місце й забора "Ковбасина". І супроти, на цім же ж боці село Федірівка, або Язикове.

Тут воздоріжжя. І одне, ми нувши праворуч два великих камені "Служби", а ліворуч великий острів "Таволжаний" проходить через Дніпрове річище "Смольське" та забору "Смотиську", а друге й головне, цішає острів "Таволжаний" праворуч, камені "Чепівко" й "Черевчиня" ліворуч, знову праворуч камінь "Таран" та "Золотий вир" і з'єднується з роздоріжжям зі Смольського річища.

На остріві Таволжаному в давні часи росла жилава та гнучка лоза, яку татари називали "таволжанкою" і били нею своїх невільників. А супроти нього, на правім боці села: Августинівка та Аврамівка і на лівім боці великий скелястий острів "Перун". Коло нього спинився поганський дерев'яний бог "Перун", кинуті киянами в Дніпрові води під час охрещення й прийняття віри Христової. І з західнього його боку, при низькім рівні води помітило велику нору, в якій ніби жив семиголовий змій, що часто з неї вилазив, літав і хапав та їв людей.

Минувши "Золотий вир", шлях лежить понад каменями "Готовковими", минаючи їх ліворуч і праворуч острів 'Аврамів'. А супроти цього острова при самім правім березі "Бистрик" (крутій ріг берега, що відвернув геть від нього Дніпрові води). Далі, ліворуч шляху камені "Прасулин" та "Марченків", а проворуч камінь "Федів", острівки "Клубуківські", "Лозуваті", забора "Самотовина". і недалеко восьмий поріг — "Лишній".

Проти нього під правим боцом камінь "Попів", а в порозі, ліворуч шляху камені "Швайчин" та "Ластівний" і кінець порогу.

І наречті дев'ятій і останній поріг "Вільний" з його "Вовчим горлом". Перед ним шлях лишає ліворуч острів "Лантухівський" і камінь "Шапочку". А праворуч забору — "Чернявську". Знову ліворуч острівки "Прусові", камені "Вирки", острів "Похилий" і знову праворуч камінь "Корнієнків".

Понад островом "Похилим" шлях лежить близько берегових лізок. А за ним праворуч шляху камінь "Вир" і "Корнієнків" (другий). Звідси шлях проходить між двома каменями "Буками" й зігнувшись дугою падає на "Вовче горло", лишаючи ліворуч скелястий острів "Крячиний", а право-

руч такий же острів "Шкварчів". Між ним островом та правим берегом містяться забора "Шкварчева". Її прудкі води, розбиваючись об гострі та рясні камені, голосять, аж шкварчат.

Пліт, що прямує "Вовчим горлом", гнеться такою ж самою дугою, як і шлях. Тому, з передньої його голови не видно задньої й навпаки. Минуючи острів "Крячиний", він блискавично мчить прямо на острів "Шкварчів". І здається, ще мить і з нього попливуть одні уламки. Але прудкі води "Вовчого горла", ударившись об "Шкварчів", також блиска вично від нього відскакують, звертають ліворуч, біжать геть у простір і несуть з собою й плота. У цей час, задня частина плota, вискаючи з-за острова "Крячиного", також несеться на острів, але також від нього відскакує.

Супроти "Вовчого горла", на правому боці Дніпра село Чернявське. Далі шлях минає праворуч каменя "Шинкаря" і сам повертає праворуч, потім ліворуч і знову праворуч, лишаючи ліворуч забору "Явленну", а праворуч к. "Павловського". Тут, близько право-го берега Дніпра, дві великі одміті, де лоцмани здають на привал плоти.

Козацький шлях простягається ще й далі, аж до острова "Хортиця", але провести там плota не трудно й самим робітникам, що згори сплавляли його до порогів.

За одмітами, шлях лишає ліворуч острів "Піскуватий" та каменя "Розбійника" і круто разом зі всіма водами Дніпра, повертає на Захід і знову лишає ліворуч каменя "Школу" й праворуч — "Сухойвачові" та "Кіучені одміті". Ці одміті часто закручували та ковтали у свою безодню чорни з людьми, що з необачності, чи з незнання потрапляли на них.

Далі ліворуч шляху камені: "Зелені", "Стовпи", "Крісло париціне", "Стіжки" та "Скопцеві" й великий острів "Хортиця" праворуч. А за

"Хортицею" шлях падає на загальні води Дніпра і губить ся.

Козацький шлях для переправи суден

Усякі парові й непарові судна проходять тим самим шляхом, що й плоти, за винятком окремих чотирьох роздоріж, що відходять із Козацького шляху і що ними (роздоріжжями) переправляються лише судна.

Перше роздоріжжя відходить від Козацького шляху перед "Дзвонецьким" порогом, від каменя "Холового вира". Повертає праворуч і лежить через поріг, лишаючи ліворуч камені: "Плоского", "Бука". А за порогом минає праворуч каменя "Кобилу", йде через забору "Глуху", знову праворуч камінь "Копиня" та "Середняк", супроти якого й падає на Козацький шлях.

Друге роздоріжжя відходить від Козацького шляху за "Ненаситецьким" порогом, з під забори "Бойкової". Лишає ліворуч камінь "Данилевів", острів "Данилевів", камінь "Чортів дядько" й знову падає на нього.

Третє роздоріжжя відходить від шляху за "Будилівським" порогом і, йдучи рівнолежно йому, лишає камені "Клісники" ліворуч і "Червоно-го" праворуч, і знову падає на шлях.

I четверте роздоріжжя відходить від шляху перед "Вовчим горлом", з-під острова "Похилого". Лишаючи праворуч камінь "Бук" та острів "Крячиний", знову падає на шлях.

Лоцманський шлях для переправи плотів

Цей шлях не є абсолютно бопу "Черінь" та камінь "Ря-окремим від шляху Козацького і в багатьох місцях, впродовж всієї порожистої частини Дніпра, має з ним цілковиту злучку. Починається Лоцманський шлях близько лівого боку Дніпра від острова "Пугачова" й лежить на канал "Коданського" порогу. Праворуч нього забора "Пундикова", а ліворуч камін "Байдужів",

На пів лівім боці село Чаплі, за ним село Любимівка, а ще нижче село Сергіївка. За каналом цей шлях крутењко повертає праворуч, лишає ліворуч острів "Піскуватий", камінь "Копиню", знову праворуч камінь "Глухий", знову ліворуч — "Ярошів" і тут з'єднується з Козацьким шляхом.

Далі Лоцманський шлях відходить від Козацького перед "Сурським" порогом від каменя "Носулиного". Ліворуч нього забора "Черінь", а праворуч коса "Муравина" та камені "Мишині". I проходить понад робленою греблею в "Сурськім" порозі близько лівого берега, лишаючи її ліворуч. Ця гребля відвернула від берега праворуч у річку Дніпрові води й туди повернув шлях. Потім повертати він ліворуч і наближається до "Поханського" порога близько лівого боку. Ліворуч камінь "Рваний", праворуч "Кулик вир", знову ліворуч камінь "Вир" та "Бчиів" і знову праворуч, у кінці порога "Забірка".

Рівнолежно цій частині "Поханського" порогу, праворуч нього, лежить канал. Але ним лоцмани плотів не переправляють. Після прочищення фарватеру цієї частини порогу, що за царя Олександра I, він і дотепер є таким глибоким, що ним зручніше, ніж каналом, переправляти не тільки плоти, а й інший транспорт.

Далі Лоцманський шлях повертати ліворуч, лишаючи камін "Перейми" праворуч. А ще далі проходить через забору "Стрільчу", лишаючи за бік праворуч. Звідси й сам повертає праворуч, минаючи ліворуч "Забірку" і наближається до каналу "Дзвонецького" порогу.

Супроти на лівім боці село Малашева. Минувши канал порогу, ліворуч, при лівім березі пристань "Гола", і з цього боку в Дніпро падає невеличка річка Ворона. Нижче ліворуч шляху забора "Ткачева", острів "Ткачів", камені

"Шевчіки", острівки "Дмитрові" й починається канал — розчистка "Ненаситецького" порогу, на який і падає шлях. А супроти розчистки на лівім боці Дніпра село Василівка.

За розчисткою, шлях лежить на головний канал "Ненаситеця". Тут, під лівим берегом забора "Василівка" є воляний млин.

За каналом шлях лишає ліворуч: острівок "Казенний", камінь "Лисий", острів "Жидівський" і камінь "Бучок". Тут, на лівім боці, від самого берега й геть-геть у річку лежить роблена з каменів гребля, що вільвернула Дніпрові води в річку праворуч і тули пішов шлях. Цим сприяно оминути кілька забор, які резяглися впродовж всієї великої забори "Воронової" й не давати можливості переправляти транспорт. А за греблею, ліворуч шляху невеличкий острів "Білій" та забора "Візірова" є праворуч камінь — "Широкий".

Нижче шлях йде через забори: "Зелену", "Білу", "Криву" та "Гущину" і повертає праворуч і лишає ліворуч "Забірку" й острів "Зелений". Там же, на лівім боці село Врем'ївка, а під берегом привальнє місце. І в Дніпро падає невеличка річка Осокорівка.

Від острова "Зеленого" розлоріжжа. І одне з них проходить через забору "Прорізну" лишаючи косу "Прорізну" ліворуч, а друге теж проходить через ту ж забору "Прорізну" й лишає ліворуч камені "Рялові", а косу "Прорізну" праворуч. Там же, під цим боком Дніпра великий "Дубовий" острів, коло якого відріжся склони сходяться докути й зуливаються на Козацький шлях.

Знову Лоцманський шлях відходить від Козацького перед каналом "Вовнігівського" порогу, з-під каменя "Шапочки-різака". Крутенько повертає ліворуч, лишає також ліворуч камінь "Копицю", а

праворуч скелястий острів "Полтавку" й падає на канал. Там же, близько лівого берега привальнє місце "Пукало".

На початку ХХ ст., на скелястому остріві "Полтавці" розбився дуб з 22 земляками з Полтавщини, що без лоцмана пливли на Низ Дніпра шукати заробітку й до одного потонули.

Минувши канал "Вовнігівського" порогу, шлях лишає "Забірку" ліворуч, камінь "Млинок" праворуч, знову ліворуч забора "Рвана", право руч камені "Курочки", а трошки нижче й падає на канал "Будилівського" порогу. Далі проходить повз привальнє місце та острів "Бобрів", лишаючи їх ліворуч, а камені "Черевко" та "Черевчиня" праворуч. Нижче, на лівім березі Дніпра лежить великий скелястий острів "Перун", а ще нижче, близько берега камінь "Ревун". Прудкі Дніпрові води, розбиваючись об нього, ревуть заглушливо. А навколої ні мешканці, дослухаючись до його реву, знають будучу погоду.

Від "Ревуна", шлях круто повертає праворуч, лишає ліворуч камінь "Орлінний" та острів "Орлінний" і перед каменями "Головковими" падає на Козацький шлях.

Як розповідають навколої ні мешканці-ліди, на острові Орліному було колись багато орлів та молодих орлят. І Запорозькі козаки, перебуваючи на ньому з різних причин, розважалися та наспівали до них різних пісень.

За каменями "Головковими" Лоцманський шлях знову відходить від Козацького, круго повертає ліворуч, лишаючи також ліворуч острів "Спорний", та яaborу "Скляну". А нижче, праворуч камінь "Кузьмичів" і ліворуч "Потайний". А те нижче шлях повертає праворуч, лишає камінь "Буйнів" ліворуч і падає на поріг "Лишній". У порозі камінь "Бук" ліворуч шляху, камінь "Плюсъкий" праворуч і знову ліворуч його канал. Але ним лоцмани ніякого транспорту

не переправляють. Самим порогом набагато зручніше.

Далі Лоцманський шлях лишає камінь "Перейму" праворуч, острів "Гавиний" ліворуч і наближається до каналу останнього порогу "Вільного".

Супроти острова "Гавиного" на правім боці Дніпра село Андріївка.

Минувши канал "Вільного" порогу, шлях повертає праворуч, лишаючи також праворуч камінь "Млинок", ліворуч камені "Бук", "Жеребець", забору "Привальну" й знову праворуч острів "Німецький", камені "Моргуни" і кілька острівків "Пурисових". А нижче шлях лежить по вільній воді, рівнолежко лівого боку Дніпра аж до каменя "Школи". Звідси, разом з Дніпровими водами круто повертає на Захід і падає на Козацький шлях. А супроти цього закруті на лівім боці село Маркусове.

Недалеко камені "Кручені одміті". А звідси Лоцманський шлях відходить від Козацького востаннє. Повертає праворуч, лишає також праворуч камені "Зелені" та "Стіжки", а ліворуч "Скопиеві" і наближається до великого острова "Хортиці". Проти нього, на лівім боці скеля "Сагайдачна" і "Дурна", або "Хмарина" і село Вознесенка. Потім падає на вільні Дніпрові води й назавжди в них губиться.

Лоцманський шлях для переправи суден

Також, як і для плотів, Лоцманський шлях для переправи суден відходить від шляху Козацького. Вперше нижче Лоханського порогу з-під каменя "Перейми" і лишає забору "Черінь" та камінь "Рябий" ліворуч, камінь "Лисий" праворуч і падає на канал "Дзвонецького" порогу.

Вдруге відходить за каналом "Вовнігівського" порогу. Повертає праворуч, лишає камінь "Млинок" та "Курочки" ліворуч і перед каналом "Будилівського" порогу, падає на Козацький шлях.

І втретє відходить від Козацького шляху перед каменем "Кузьмичевим", лишаючи його ліворуч. А коло каменя "Буневого" падає на Козацький шлях назавжди.

Стежки

У наслідок довголітньої праці на порогах, лоцмани вивчили через них три стежки, якими вони в скрутний час переправляли плоти.

Стежка перша — Коростява течія

Починається вона від річки Осокорівки, що вливається в Дніпро з лівого його боку. Й проходить між цим берегом та великим островом "Дубовим". Від початку до кінця, вся вона ясно пересипана каменями, а при кінці ще й перегорожена заборою "Дубовою" праворуч та каменем "Переймою" ліворуч.

Малої годи влітку через за бору "Прорізну", що міститься тут же, доводиться дуже повільно переправляти плоти. Тому перед нею збирається їх багато і, розуміється, встановлюється черга.

Отже, найсміливіші лоцмани оминають чергу на "Прорізну" й переправляють плоти "Коростявою течією". І в більшості їм щастить. Тоді виграється час і зайві збитки знижають. Але ж, як кому не пощасти і пліт застряне на каменях стежки, то це ще гірше, ніж чекання в черзі.

Друга стежка

Відходить від Козацько-Лесницького шляху з-під каменя "Ренуна". Лишає праворуч камінь "Орлиний" і "Крячок", о-и "Орлиній" і "Спорний". Далі падає на забору "Скляну" — саме небезпечне для плота місце — й нарешті між каменями "Потайним" ліворуч та "Кузьмичевим" праворуч, сколиться зі шляхом.

Цією стежкою лоцмани користуються в разі відхилення від шляху, з будь-яких причин.

Третя стежка "На француза"

Має свій початок перед по догою "Лишнім". Подорож нею буває в разі, коли пліт від хилиться від шляху й пливе понад каменем "Бунівим" на більшу віддаль, ніж треба. Це

погрожує в порозі потрапити на камінь "Плоский", від чого аварія неминуча. Тоді пліт спрямовують зі шляху ще далі праворуч, а в порозі камінь "Плоский" замість праворуч, лишають ліворуч і безпечно пропливають поріг. Але ж і далі пліт вже не пливе шляхом і не можна направити його на нього. А спереду поріг "Вільний". У такому випадку, пліт спрямовують поза канал порогу, лишаючи його ліворуч, а камені "Плоского" та "Козирка" праворуч, і також безпечно пропливають і цей поріг.

Супроти "Вільногого" порогу на лівім боці Дніпра хутром жив дрібний землемісник — француз. А нижче "Вільногого" острів "Німецький" і його можна минати в "бій бік, тобто, куди зручніше. А тут не трудно попасти й на дійсний шлях.

"Шляхи та стежки" друкувалися в збірнику "Дніпровські лоцмани" — видання Всеукр. Акад. Наук у Києві, 1929 р., під ред. В. Петрова.

Богдан Мухин

ЧУМАК

Віск

ЧИТАЙТЕ В НАСТУПНОМУ ЧИСЛІ
"ПОРОГІВ" СПЕЦІЯЛЬНИЙ ВИПУСК

PARODIARIUM'a

Ч И Т А Й Т Е !   ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!
П О С Н И Р Ю Й Т Е !
великий європейський тижневик в Парижі

УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО

3, rue du Sabot

Paris, 6-e

FRANCIA

Річна передплата в Аргентині — 36 пезів,
в Бразилії — 85 крузейрів, у всіх інших
країнах — 5 американ. доларів.

«УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» — має найкращі ін-
формації і негайно їх подає своїм
читачам;

«УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» — виходить вже 17
років в Парижі, одному з найважні-
ших центрів політичного і культур-
ного життя світу;

«УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» — містить статті про
світову й українську політику най-
визначніших публіцистів;

«УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» — містить статті й
праці найкращих українських та чу-
жинних авторів: письменників, кри-
тиків, журналістів, мистців, поетів і
науковців;

«УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» — найкраще поін-
формує Вас про все, що треба зна-
ти українцям на чужині.

Коли хочете бути в курсі справ політичного,
культурного і господарського життя світу й
України — читай те і передплачуєте:
У КРАЇНСЬКЕ СЛОВО

ЧИТАЙТЕ!   ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!
Єдиний в Канаді жіночий журнал

Жіночий Світ

що охоплює собою всі ділянки
суспільного життя, цікаві для
українського жіноцтва
Річна передплата — 2.50 дол.
Висилайте передплату на адресу
Адміністрації:
"WOMEN'S WORLD" — P.O.Box 3093
WINNIPEG, Manitoba, — C A N A D A

ПОПРАВКА

В попередньому числі "Порогів" в нари-
сі Є. Онацького "Тиждень у Сіцілії. Таормі-
на" на стор. 15 в рядках 11-12 знизу видруко-
вано: "На них сріблясті й тонкі кипани, роз-
машисті пальми". Має бути: "На них сріблясті
оливки (маслини), розмашисті пальми".

На ст. 14, рядок 24 знизу видруковано:
Королевої Португальської, має бути: Короле-
ви Португальської.

Вільну, справжню демократичну ук-
раїнську думку, глибоке й всебічне
поставлення проблем, статті на акту-
альну світову тематику, щоразовий
фаховий коментар, вичерпну інфор-
мацію і хроніку з усіх ділянок життя
подає з кожним числом газета: —

Українські Вісти

що виходить два рази на тиждень у Ні-
меччині, і що її можна набути в пред-
ставників та в кольпортерів у всіх части-
нах світу.

«УКРАЇНСЬКІ ВІСТИ»
— це конечна лектура в родині та в гро-
мадських клубах і читальнях.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:
Централя «Українських Віостей» —
Ludwigstrasse 10, Neu Ulm, Donau,
Germany

та представництва по різних країнах.
(адреси — на 1-й ст. кожного числа).

В Аргентині — «ПЕРЕМОГА»
25 de Mayo 479 (26) Buenos Aires

Ч и т а й т е ! Передплачуєте! Поширюйте!
одинокий в Злучених Державах Америки
ОРГАН ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ДУМКИ

Самостійна УКРАЇНА

місячник політики, культури і суспільного
життя

Ціна окремого числа — 25 ам. центів.

Річна передплата — 2.50 доларів.

Замовлення слати на адресу Адміністрації:
"The Independent Ukraine"
P. O. Box 194, St. Paul 2,
Minn. USA.

Або заступництва на Південну Америку:

«ПЕРЕМОНА»
25 de Mayo 479, Buenos Aires, Argentina

ФІЛЯТЕЛІСТИ!

Доповніть свої колекції марками, яких ще
не маєте!

Безкоштовно, швидко й сумлінно допоможемо
Вам придбати ті марки, яких Ви шукаєте.

Тільки в ім'яні способом!

Пришліть нам Ваші дублети наліплені в
заштаках і отримаєте інші для вибору.

Звертайтесь по інформації:

"ПОРОХУ" — U.F.

Casilla de Correo 3184, Buenos Aires.

CORREO
ARGENTINO
Central (B)

TARIFA REDUCIDA

Concesión № 4203

Registro Nacional de la Propiedad
Intelectual № 339716

УНІВЕРСАЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

ДЗВІН

Видає Братство "Святої Покрови" Української
Автокефальної Православної Церкви
в Аргентині

Річна передплата . . . 12 пезів
Закордоном . . . 1 ам. долар

"CAMPANA"

Suipacha 842 — Buenos Aires

Читайте! Передплачуєте! Поширюйте!

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАНИЙ

МІСЯЧНИК

Нові дні

що виходить у Канаді

** В «НОВИХ ДНЯХ» співпрацюють кращі
письменники, журналісти, вчені.

** «НОВИХ ДНЯХ» прочитаєте не лише про
літературу, а про все, що може цікавити
сучасного українця.

** В «НОВИХ ДНЯХ» Ви не знайдете партій-
ної "політики", бо це журнал справді
без партійний!

Річна передплата — 3 долари.

Замовляти в представництві на Аргентині:

«ПЕРЕМОГА»

25 de Mayo 479 — Bs. Aires

Літературна
Бібліотека.

Видавництво

Миколи Денисюка

В першій серії
ЛІТЕРАТУРНОЇ БІБЛІОТЕКИ
вийдуть твори українських авторів:
Ю. Тиц — "Симфонія землі" (Історичний роман
з членом "Угорською легендою").
О. Драгоманов — "На той бік супутні" (роман
з життям українців в Аргентині).
А. Галан — "Симон" (історичний роман).
О. Більський — "Сентиментальний роман" (роман).
Н. Чукман — "Буковинський пейзаж" (роман).

В ЛІТЕРАТУРНІЙ БІБЛІОТЕЦІ

появляються вибрані твори українських і чужих авторів.

Кожна книжка Літературної Бібліотеки має двобарвну картонову
обкладинку.

Мистецьке оформлення Бориса Крюкова

П'ять книжок першої серії ЛБ матимуть коло 700 сторін і коштують
усі разом в Аргентині 25.— арг. пезів, у Бразилії 80.— круз., у ЗДА і
Канаді і ін. 3.— дол. Замовлення і гроші на Літературну Бібліотеку слati
ти на адресу:

EDITORIAL MYKOLO DENYSIUK

c. Curapaligüe 790

Buenos Aires

Rep. Argentina

Talleres Graf. "CHAMPION", Joaquín V. Gonzalez 2375 — T. E. 50-7375